

UVODENJE SEKULARNOG GRAĐANSKOG ZAKONIKA U EGIPAT: NACIONALNI GRAĐANSKI ZAKONIK (Qānūn al-madanī al-ahlī) IZ 1883. GODINE

Sažetak

Savremena povijest muslimanskih zemalja može se pratiti od početka 19. stoljeća. Promjene koje su tada nastupile imale su više uzročnika, ali su najneposrednije izazvane upadom Napoleona Bonaparte u Egipat. Potreba da se odupru invaziji, koja je bila u toku, dovela je vlasti u poziciju da pristanu na reformu, prije svega, vojnih snaga, ali će ona ubrzo otkriti slabosti cjelokupnog sistema na kojem je počivala država. Da bi reforma vojske bila uspješna, moralo se pristupiti reformi ekonomskog sistema zemlje, industrijalizaciji, uvođenju bankarskog sistema i otvaranju javnih radova. To je zahtijevalo promjene u pravnom sistemu i prilagođavanje novim uvjetima i novim ustanovama. Sve to je dovelo do spoznaje da se mora državi dati nova uloga u vođenju poslova kojima bi se zaštitilo društvo i sačuvala neovisnost i samostalnost. Egipat, kao i druge zemlje, počeo će uvoditi reforme, a to se odrazilo i na pravni sistem i kodifikaciju građanskog prava. Cilj ovoga rada je da predstavi uzroke, napore i rezultate reforme koja je poduzeta od strane egipatskih vlasti tokom 19. stoljeća.

Ključne riječi: reforma pravosudnog sistema u Egiptu, recepcija francuskih zakona, Mješoviti zakonik Egipta iz 1875. godine, Nacionalni zakonik Egipta iz 1883. godine.

Uvod

Donošenje građanskog zakonika u bilo kojoj zemlji predstavlja važan događaj u izgradnji njenog pravnog sistema. Egipat, koji se tokom 19. stoljeća borio za svoju nezavisnost od Osmanlijske carevine, potpao je pod ovisnost od evropskih zemalja, koje su se umiješale u njegov pravni sistem putem kapitulacija i uspostavom Mješovitog pravnog sistema. Prilike koje su dovele tu zemlju u ekonomsko ropstvo omogućit će i britansko-francusko tutorstvo, a kasnije i njenu okupaciju od strane V. Britanije. Uprkos tome, Egipat je nastojao izgraditi vlastiti pravni sistem i donijeti vlastiti građanski zakonik, kako bi preduprijedio uplitanje V. Britanije u taj sistem. U ovom poglavlju govorit ćemo o političkim prilikama u Egiptu i uvjetima pod kojima je donesen *Egipatski nacionalni građanski zakonik* 1883. godine. Govorit ćemo i o sadržaju Zakonika, njegovim karakteristikama, sistematici, izvorima, jeziku, stilu i nomotehnici izrade.

1. Vrijeme, sredina i uvjeti nastanka nacionalnog građanskog zakonika u Egiptu

Posljednja četvrtina 19. stoljeća u Egiptu obilježena je nastojanjem vlasti da provede sudsku reformu. Potreba za reformom bila je više nego očita. Zemlja se ubrzano razvijala i činjeni su veliki napori da se uključi u društvo naprednih država. Izgrađeni su važni infrastrukturni objekti: uspostavljena je željeznica i otvoren Suetski kanal, unaprijeđen je sistem za navodnjavanje, oformljena pomorska flota i modernizirana vojska, a uspostavljene su i osnove za novi obrazovni sistem. Sve to su pratili i drugačiji društveni odnosi, koje je valjalo regulirati na drugačijim osnovama u odnosu na dotadašnje. Prvi je to uočio Muḥammad ‘Alī-pāšā (vl. 1805-1849), donoseći niz zakonskih akata u sferi javnog prava, koje je prvo zahvaćeno reformama. Oblast privatnog prava je još odolijevala, ali je bilo pitanje vremena kada će promijenjeni društveni odnosi zahtijevati novu regulaciju, koja će omogućiti pristup pravu ne samo obrazovanom staležu (*ulemi*) već i običnim ljudima.

Od početka vladavine Ismā‘īl-pāše (1863), egipatska vlast je sebi postavila nekoliko ciljeva, čijim bi ostvarenjem trebalo da se ta država dovede do pune neovisnosti i samostalnosti od utjecaja Visoke porte i uvede u društvo neovisnih država.

Po ugledu na svog djeda Muḥammada ‘Alīja, Ismā‘īl-pāšā je iznova pokrenuo niz reformi koje su bile pod stagnacijom za vrijeme njegovih prethodnika ‘Abbāsa I i Sa‘īda. Različitim političkim sredstvima uspio je u veoma kratkom roku izdejsstvovati tri fermana (1866, 1867 i 1873). Najznačajnijim, još od stjecanja široke autonomije 1841. godine, smatra se, svakako, onaj iz 1873. godine.

Odredbama mirovnog ugovora 1840. godine, postignutog u Londonu, data je Egiptu široka unutarnja autonomija u oblastima pravosuđa i finansija, izuzev u onim pitanjima koja se tiču potpisivanja ugovora s drugim državama. To se najbolje vidi po neprihvatanju zakona koje je donijela Osmanlijska carevina, a koji su vezani za nemuslimane, proistekle iz *Hatti Humāyūna* iz 1856. godine, i neprihvatanju *Mağalla al-aḥkām al-‘adliyya*, kao građanskog zakonika (1869-1876) u Egiptu.¹

Godine 1867., Nübār-pāšā (1825-1899) podnio je, u svojstvu ministra egipatske vlade, predstavku Visokoj porti i stranim ambasadorima, akreditiranim kod nje, u kojoj ih obavještava o velikim finansijskim troškovima koje je platila egipatska vlada po osnovu kapitulacija strancima, putem presuda od strane konzularnih sudova u zadnjih nekoliko godina.² Zatražena je dozvola

1 Vidi fusnotu 2 u: Muḥammad ‘Imāra, *Islāmiyyāt Sanhūrī bāšā* (Cairo: Dār al-Salām, 2010), tom I, str. 393.

2 Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr* (Cairo: Maṭba‘a Madbūlī, 1996), str. 98.

da se pristupi reformi pravosudnog sistema, kako bi se strani konzularni sudovi i kapitulacije koje su ih pratile dovele na podnošljivu mjeru.

Dvije godine poslije (1869), u Egiptu se sastala međunarodna komisija koja je, nakon detaljne istrage, potvrdila navode egipatske vlade, ali je zbog protivljenja Francuske odgođena uspostava mješovitih sudova (*al-maḥākim al-muḥtalīta*), što će se desiti tek 1875. godine. Odluku velikih sila da se u Egiptu uspostavi mješoviti sudski sistem pratila je potreba da se donesu posebni zakoni koji bi bili u službi tih novih sudova. Ovaj posao povjeren je francuskom advokatu Maitre Manoury, sekretaru *Međunarodne komisije za uspostavu mješovitih sudova u Egiptu*.³

Nakon što je uspostavljen *mješoviti sudski sistem* u Egiptu, vlada je 1880. godine odlučila unijeti više reda u sudove koji su se bavili rješavanjem sporova među samim Egipćanima. Stanje na ovim sudovima bilo je haotično, kako to ističe Aḥmad Sanhūrī-pāšā (1895-1971). Pored šeriatskih sudova koji su važili za sudove opće nadležnosti, postojale su i druge sudske instance, kao što su trgovački sudovi i upravno-sudska tijela (*maḡālis*), čiji se broj mijenjao tokom godina i koja su imala različite nadležnosti, ovisno o potrebama vlasti. Opća karakteristika ovih upravno-sudskih tijela i sudova ogledala se u tome da su se koristili različitim izvorima prava, kao što su: šeriatski zbornici, zbirke fetvi, recipirani strani zakoni (Osmanlijski trgovački zakon koji je u osnovi bio recipiran Francuski trgovački zakon), fermi osmanlijskih vladara, valijini zakoni, uredbe i običajno pravo. Ovakva razuđenost izvora prava otežavala je običnim ljudima, ali i sudijama da budu unaprijed upoznati s pravima i obavezama.

Iako je reforma javnog prava (administrativnog i krivičnog) započeta još u vrijeme Muḥammada ‘Alīja (vl. 1805-1849), općenito govoreći, Egipat je kasnio s reformom pravosuđa, a samim time i s donošenjem nove regulative na način kako je to činila vlada u Carigradu tanzimatskim reformama. Osmanlije su u periodu od 1869. do 1876. godine pristupili kodifikaciji u sferi privatnog prava (šeriatskog obligacionog prava, s elementima šeriatskog procesnog prava), na osnovama hanefijskog mezheba, pod imenom *Maḡalla al-aḥkām al-‘adliyya*. Za razliku od Osmanlija (neki to vide i kao izraz političke namjere), Egipat je krenuo drugačijim putem.

1.1. Recepcija francuskih zakona u Egiptu

Vlada Egipta se opredijelila za recepciju većeg dijela Francuskog civilnog zakonika iz 1804. godine. Zaduženje je dobilo Ministarstvo pravde

3 Najm Aldeen K. Kareem, *Sanhuri's Civil Code for Arab Countries and its Relevance to Modern and Islamic law* (Kuala Lumpur: Faculty of law University of Malaya, 2009), str.72.

(*Wizāra al-ḥāqāniyya*), na čelu s ministrom Muḥammadom Qadrī-pāšom (1821-1886), koji je formirao komisiju (i ujedno bio na njenom čelu), koja je izradila nacrt Nacionalnog građanskog zakonika (*Qānūn al-madanī al-ahlī*). Komisija, koju su sačinjavali stranci i domaći ljudi,⁴ nažalost, nije iza sebe ostavila pripreme radove iz kojih bi se vidjelo kako je pristupila izradi nacrta zakona i koje je izvore uključila. Kodifikacija Nacionalnog građanskog zakonika (*Qānūn al-madanī al-ahlī*) sadržavala je šest zakona i to: Građanski zakon (*Qānūn al-madanī al-ahlī*), Procesni zakon (*Qānūn al-murāfa‘āt*), Trgovački zakon (*Qānūn al-tiḡārī*), Zakon o pomorskoj trgovini (*Qānūn al-tiḡārī al-bahrī*), Kazneni zakon (*Qānūn al-‘uqūbāt*) i Krivični procesni zakon (*Qānūn taḥqīq al-ḡināyāt*). Komisija je 1881. godine, izradila Statut o organizaciji Nacionalnih sudova (*Lā’iḥa tertīb al-Maḥākīm al-ahliyya*), po kojoj su oni i uspostavljeni.

Statut o Nacionalnim sudovima (*Maḥākīm al-ahliyya*) i zakoni koji su ga pratili proglasio je Parlament 1883. godine, na insistiranje predsjednika vlade Muḥammada Šarīf-pāše (1826-1887), a potvrđeni su od strane hediva Tawfīq-pāše (vl.1879-1892), neposredno pred britansku okupaciju Egipta.⁵

Egipatski nacionalni zakonik ostao je na snazi sve do 1949. godine, kada je donesen novi moderan građanski zakonik u Egiptu. Novi građanski zakonik je polovinu odredbi zadržao iz Nacionalnog zakonika donesenog 1883. godine. Drugu polovinu čine odredbe iz dvadeset različitih izvora (većinom modernih zakonika nastalih tokom 19. i 20. stoljeća), šeriatskog prava i običajnog prava. Donošenjem novog Egipatskog građanskog zakonika, dokinuta je podvojenost u pravosudnom sistemu Egipta, koja je vladala u 19. i prvoj polovini 20. stoljeća, od dolaska Muḥammada ‘Alīja na vlast 1805., pa sve do 1949. godine.

1.2. Političke prilike u Egiptu prije donošenja Građanskog nacionalnog zakonika 1883. godine

Široka autonomija, koju je uživao Egipat u okviru Osmanlijskog carstva, stečena borbom Muḥammada Alīja, postepeno je razvijana u pravcu potpune samostalnosti. Posebnu ulogu u tome imao je njegov unuk Ismā‘īl-pāšā. Ovaj

4 Aḥmad al-Sanhūrī bāšā navodi imena članova komisije koji su radili na izradi nacrta zakona za Nacionalne egipatske sudove i to: Vachere, opći zamjenik za Mješovite sudove u to vrijeme, koji je bio zadužen za izradu Kaznenog zakona i Krivičnog procesnog zakona; Moriondo, bio je sudija na Mješovitom sudu u Aleksandriji, zadužen za izradu Nacionalnog građanskog zakona i Zakona za građansko procesno pravo, dok je Muḥammad Qadrī pāšā radio na izradi Nacionalnog građanskog zakona, Građanskog procesnog zakona i Trgovačkog zakona. U Komisiji su bili još i Law i Butrus Ghālī, čije uloge nisu poznate.

5 Vidi, *Kitāb Maḡmū‘a al-Qawānīn al-Ahliyya al-Madaniyya* (Cairo: Al-Matba‘a al-Kubrā al-‘Amīriyya, 1896)

vladar Egipta koristio se svakom prilikom da osigura svojoj zemlji povoljniji položaj u odnosu na Visoku portu. U tom nastojanju nije se libio podmićivati osmanlijsku administraciju, pa čak i samog sultana ‘Abd al-‘Azīza (vl.1861-1876). Godine 1873. uspio je izdejstvovati potpuni sultanov ferman, kojim je Egipat dobio pravo na zaključivanje ugovora sa stranim silama, bez prethodne saglasnosti Carigrada.⁶

U želji da Egipat uvede u red razvijenih zemalja ulaganjem u infrastrukturu, Ismā‘īl-pāšā je posegao za nekontroliranim zaduživanjem kod finansijskih kuća u V. Britaniji i Francuskoj. To zaduživanje je uzelo toliko maha da je 1868., a zatim i 1870. godine, morala intervenirati i sama Visoka porta, tražeći od vlada zapadnih zemalja da bude obaviještena o zaključivanju finansijskih ugovora s Egiptom, bilo da se radilo o posrednim ili neposrednim finansijskim ugovorima.⁷

Ubrzo nakon stjecanja prava na samostalno zaključivanje ugovora sa stranim zemljama, vlada Egipta se našla u finansijskim problemima, zbog nepovoljnih kredita koje je prethodno uzimao Ismā‘īl-pāšā. Jedan od razloga zbog čega su ovi krediti bili nepovoljni je i taj što ih je Ismā‘īl-pāšā morao uzimati na svoje ime, jer sve do 1873. godine nije mogao sklapati ugovore sa stranim zemljama u ime vlade. To je dovelo do stranog uplitanja u unutarnja pitanja zemlje. Vlade zapadnih zemalja u početku su to obrazlagale brigom za svoja plasirana sredstva u kreditima, da bi se 1876. godine ta briga pretvorila u političko uplitanje, a 1883. godine i u vojnu intervenciju od strane V. Britanije.⁸

Na insistiranje stranih sila, vlada Egipta je 1876. godine morala pristati da se formira poseban *Fond za otplatu javnog duga*, koji je nastao zbog kredita čiji je rok otplate prispijevao. Zbog kamata koje su bile previsoke, Egipat je polagano klizio u dužničko ropstvo. Kriza je bila sve izraženija. Prispjele rate kredita se nisu mogle otplaćivati bez novih zaduženja. Vlada Egipta bila je primorana da proda i svoje dionice u Suetskom kanalu, ali ni to nije pomoglo da se izvrši finansijska konsolidacija.

Ubrzo je od strane velikih sila došao novi zahtjev političke naravi. Zatraženo je da se u vladu Egipta uključe dva ministra: za finansije i rad, koji bi predstavljali vlade V. Britanije i Francuske. Pod velikim pritiskom Ismā‘īl-pāšā je prihvatio ovaj zahtjev 1878. godine, što je dovelo do narastanja nezadovoljstva i formiranja nacionalnog pokreta Egipta, na čelu sa Muḥammadom Šarīf-pāšom.⁹

6 Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str. 98.

7 Fedor A. Rotshtein, *Tārīḥ al-Mas’ala al-Miṣriyya*, (u prijevodu na arapski: ‘Abd al-Ḥāmid al-‘Abādī i Muḥammad Badrān) (Cairo: Maṭba‘a al-I’timād,1923), str. 5., Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str. 101-102.

8 Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str. 96.

9 Joseph von Hammer, *Historija Turskog /osmanskog/ carstva*, tom III, str. 477.

Članovi pokreta su svoje zahtjeve predložili putem parlamenta. U njima su iznijeli svoje viđenje stanja u zemlji i predložili neophodne mjere koje se moraju poduzeti, kako bi se zaustavila politička i finansijska ovisnost o stranim silama i povratila neovisnost zemlje. Suočen s narastajućim nezadovoljstvom, Ismā‘īl-pāšā je u potpunosti prihvatio zahtjeve nacionalnog pokreta i pristao da se formira vlada nacionalnog spasa, u kojoj nije bilo stranaca, a na čijem je čelu bio Muḥammad Šarīf-pāša. Svoju odluku saopćio je predstavnicima stranih zemalja, akreditovanim u Egiptu. Strane predstavnike u vladi Ṭawfiq-pāša je obavijestio o formiranju nove vlade, koja će raditi na saniranju teškog finansijskog stanja i ozdravljenju političkih prilika u zemlji.¹⁰ Odluku da formira vladu nacionalnog spasa Ismā‘īl-pāšā je morao platiti svojim povlačenjem s trona Egipta 26. jula 1879. godine u korist svoga sina Ṭawfiq-pāše, pod pritiskom Britanaca i Francuza, a uz saglasnost Visoke porte. Ṭawfiq-pāšā je prihvatio Zakon o likvidaciji dugova (1880) kojim se razgraničilo izmirenje obaveza prema stranim dužnicima od obaveza državne blagajne.¹¹

2. Pojava nacionalnog pokreta u Egiptu

Posebno mjesto u historiji Egipta ima pojava nacionalnog pokreta 1879. godine, pod imenom *Liga za domovinu* (Ġam‘iyya al-waṭaniyya), nastalog kao odgovor na sve veću finansijsku i političku krizu u zemlji. Ovaj pokret je u pravom smislu riječi nosio ime nacionalnog pokreta, jer je u sebi okupio skoro sve slojeve egipatskog društva: plemstvo, ulemu, obrtnike, oficire; predstavnike svih triju konfesija: šejhulislama, patrijarha i rabina.¹² Njegova pojava ima poseban značaj za političko-pravno uređenje zemlje iz dva razloga:

- pokret je imao presudan utjecaj na donošenje ustava 1879. i 1882. godine.
- to je period u kojem je donesen Nacionalni građanski zakonik u zemlji.

Pokret se prvi puta oglasio 2. aprila 1879. godine, proglasom upućenim hedivu Ismā‘īl-pāši u kojem se traži:

10 Vidi: ‘Abd al-Raḥmān al-Rāfi‘ī, *‘Aṣr Ismā‘īl* (Cairo: Dar al-Ma‘ārif, 1982), tom II, str.204., Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str.116., Fedor A. Rotshtein, *Tārīḥ al-Mas’alah al-Maṣriyya*, (u prijevodu na arapski: ‘Abd al-Ḥāmid al-‘Abādī i Muḥammad Badrān), str. 85.

11 Joseph von Hammer, *Historija Turskog /osmanskog/ carstva*, tom III, str.477. Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str.117., Stanford J. Shaw and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge: Cambridge University press, 1978), vol II, str. 193.

12 Fedor A. Rotshtein, *Tārīḥ al-Mas’ala al-Miṣriyya* (u prijevodu na arapski: ‘Abd al-Ḥāmid al-‘Abādī i Muḥammad Badrān), str. 85., ‘Abd al-Raḥmān al-Rāfi‘ī, *‘Aṣr Ismā‘īl*, tom II, str. 199.

- izrada projekta finansijske konsolidacije u zemlji;
- davanje parlamentu (Mağlis Šūrā al-Nuwwāb) ovlasti po uzoru na evropske parlamente;
- uspostava vlade koja će biti odgovorna pred parlamentom;
- donošenje novog izbornog zakona po uzoru na evropske.¹³

Odgovor na zahtjeve *Lige za domovinu* bio je pozitivan. Ismā'īl-pāšā je uvažio sve zahtjeve pokreta i ovlastio Šarīf-pāšu da formira vladu nacionalnog spasa, u koju bi ušli domaći ljudi bez prisustva stranaca, kao što je to bio slučaj s prethodne dvije vlade, na čijem čelu su bili Nūbār-pāšā i Tawfīq-pāšā.

Pismo koje je uputio Ismā'īl-pāšā mandataru za sastav nove vlade Muḥammadu Šarīf-pāši, kao odgovor na zahtjeve pokreta koga je on predstavljao, posebno je važno s aspekta promjena koje će poslije uslijediti. U pismu se izričito navodi da se potruži vlada, prije svega, da pripremi zakone, slične zakonima prema kojima se postupa u Evropi.

Iz pisma se jasno vidi da je jedan od važnijih zadataka vlade izrada novih zakona, po uzoru na one u evropskim zemljama. Pored toga što je pismo bilo odgovor na zahtjeve revolucionara, ono je bilo i dokument programskog karaktera za rad vlade u području donošenja pravne regulative u zemlji. To će se ubrzo i ostvariti, kada je iste godine Muḥammad Šarīf-pāšā pred parlament izašao s prijedlogom prvog ustava i izbornog zakona. Oba prijedloga su bila na tragu predstavke koju je podnijela *Liga za domovinu* hedivu Ismā'īl-pāši 2. aprila 1879. godine.¹⁴

Nacrt ustava je predviđao u čl.15 poslanički imunitet; u čl.27 nemogućnost da zakoni stupe na snagu prije nego ih odobri parlament; u čl.34 utvrđen je broj poslanika, njih 120 iz Egipta i Sudana; u čl.36 utvrđuje se odgovornost vlade i obavezuje se na donošenje zakona o odgovornosti ministara.¹⁵

Iako neki autori ovaj nacrt smatraju ustavom,¹⁶ on nije bio potvrđen od strane hediva Ismā'īl-pāše, iz razloga što velike sile nisu dozvolile da ovaj pokret dobije priliku, a iste godine (26. juna 1879.) Ismā'īl-pāšā je morao abdicirati u korist svog sina Tawfīq-pāše.

Razdoblje od 1879., pa do okupacije zemlje od strane V. Britanije 11. jula 1882. godine bilo je obilježeno nestabilnim vladama i 'Urābijevom vojnom pobunom.¹⁷

Aḥmad 'Urābī, vođa vojnih protesta (1881), zatražio je od hediva Tawfīq-pāše da se formira „narodna vlada“ na čijem čelu bi ponovo bio M. Šarīf-

13 'Abd al-Raḥmān al-Rāfi'ī, 'Aṣr Ismā'īl, tom II, str.179., Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str. 170-171.

14 Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str. 175.

15 Isto, str. 176.

16 'Abd al-Raḥmān al-Rāfi'ī, 'Aṣr Ismā'īl, tom II, str. 209.

17 Gabor Agoston and Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire* (New York, Facts On File, 2008), str. 555.

pāšā. Vlada je formirana uz veliko oklijevanje Šarīf-pāše, a u nju je ušao i Muḥammad Qadrī-pāšā, u svojstvu ministra pravosuđa (*nāzir al-ḥāqāniyya*). Muḥammad Šarīf-pāšā je nastavio sa realizacijom svoje namjere da u zemlji obnovi parlamentarni život i donese novi ustav, na osnovama nacрта iz 1879. godine. Novi parlament se sastao u decembru 1881. godine, a već u januaru naredne godine M. Šarīf-pāšā je ponudio novi prijedlog ustava. Obrazovanje novog parlamenta i podnošenje prijedloga ustava, kojim bi se kontrolirali finansijski tokovi u zemlji izazvao je protivljenje velikih sila, koje su ovakav scenarij željele spriječiti po cijenu izbijanja rata, što je i dovelo do okupacije zemlje.

Dok je trajala kriza, vlada Muḥammada Šarīf-pāše ponovo je podnijela ostavku, a na njenom mjestu izmijenile su se dvije vlade, čiji period trajanja je bio veoma kratak. Ponovo je zatraženo da Muḥammad Šarīf-pāšā formira vladu, četvrtu po redu, u augustu 1882. godine. Ta vlada ostala je na vlasti do januara 1885. godine, kada je, pod pritiskom Britanaca, hektiv Tawfīq-pāšā pristao da odvoji Sudan od Egipta, zbog čega je vlada podnijela ostavku.

2. 1. Uspostava nacionalnih sudova u Egiptu

Odluka da se pristupi reorganizaciji pravosudnog sistema, koji bi važio za domaće stanovništvo u Egiptu, donesena je na tragu reforme koja je poduzeta 1875. godine formiranjem mješovitih sudova. Vlada je krajem 1880. godine formirala komisiju sa zadatkom da pripremi statut za nacionalne sudove i zakone po kojima bi se sudilo. Komisija je ponudila statut 17. novembra 1881. godine vladi koja ga je usvojila i imenovala državnog tužitelja i predsjednike sudova. Pošto je u međuvremenu izbila 'Urābījeva revolucija morao se odložiti početak njihova rada, nakon što je ponovo, po četvrti put, formirana vlada Muḥammada Šarīf-pāše. U junu 1883. godine donesen je novi statut, koji se u nijansama razlikovao od statuta iz 1881. godine. U njemu se nigdje ne spominje statut iz 1881. godine, te se stječe dojam, prema mišljenju Aḥmada al-Sanhūrīja, da su nacionalni sudovi formirani pod okupacijom, što nije tačno. Zajedno sa statutom 1883. godine, potvrđeni su i zakoni koje je komisija, na čelu s Muḥammadom Qadrī-pāšom, izradila 1881. godine. Ovi zakoni, kao što je poznato, recipirani su uglavnom iz francuskih zakona, s manjim brojem odredbi preuzetih iz šeriatskog prava, a neke od odredbi i iz francuske sudske prakse. Trideset i prvog decembra 1883. godine ozvaničen je početak rada nacionalnih sudova, samo nekoliko dana prije nego što je vlada podnijela ostavku, zbog krize oko Sudana.

Prilike koje su vladale u zemlji tokom donošenja Nacionalnog građanskog zakonika bile su nepovoljne. Stječe se utisak da je Zakonik donesen u žurbi, što pokazuje i analiza, koja ukazuje na ozbiljne nedostatke u izradi

teksta, nastale tokom prevođenja. Namjera Egipćana je bila donijeti zakone po uzoru na evropske, što se moglo jasno razumjeti iz riječi hediva Ismā‘īl-pāše. Njegove riječi van svake sumnje otkrivaju namjeru vladajuće kuće u Egiptu da raskine s primjenom šeriatskog prava, slijedeći tako put kojeg je trasirao Muḥammad ‘Alī još od osnivanja modernog Egipta. Ipak, taj raskid nije mogao biti potpun, imajući u vidu da je područje primjene porodičnog i nasljednog prava i dalje bilo zasnovano na šeriatskom pravu, što je ostalo do danas. Opravdanja za ovako nagli prekid sigurno da nije bilo, izuzev političkih razloga, koje neki navode kao želju za udaljavanjem od utjecaja koji je mogla imati Osmanlijska carevina. Ipak, novi zakonik je unio više reda u pravosudni sistem zemlje, iako je doprinio nagloj sekularizaciji prava.

3. Priroda pravnog sistema u Egiptu prije pojave Nacionalnog građanskog zakonika 1883. godine

Od osnivanja Osmanlijske države krajem 13. stoljeća (1299) vladarska kuća Osmana usvojila je pluralni pravni sistem, koji je, kako navodi Esin Orucu, ostao na snazi sve do početka 19. stoljeća. Sultan Selim I je 1517. godine osvojio Egipat, koji je postao dio pravnog sistema Osmanlijske carevine, a osmanlijski sultan preuzeo i imperijum halife kojeg su do tada držale halife iz dinastije Abasija. Pored šeriatskog prava, koje je bilo pravo opće nadležnosti, sultani su izdavali fermane,¹⁸ koji su imali snagu naredbe, iza kojih se obično dodavao epitet šarīf ili humāyūn. Pored fermana, osmanlijski vladari su s vremena na vrijeme izdavali zbirke zakona (zakonike) pod imenom kânūnnāma, zakone svjetovnog karaktera u kojima se uglavnom poštovala islamska pravna tradicija.¹⁹

Pluralni pravni sistem, koji je karakterizirao Osmanlijsku carevinu, podrazumijevao je koegzistenciju različitih oblika prava i običaja i njihovo prakticanje uporedo sa šeriatskim pravom, koje je imalo karakter državnog prava. Ovaj pravni pluralizam u Osmanlijskoj carevini bio je poznat kao millet sistem. U njemu se nemuslimanima priznavalo pravo na ispovijedanje vjere, vjersku samoupravu i primjenu vlastitog prava u domeni ličnog statusa.²⁰ Izdavanjem Ḥaṭṭī šarīfa od Gulhane 1839. godine, Osmanlijska carevina je počela transformirati svoj pluralni pravni sistem u mješoviti, sa ciljem integracije nemuslimanskog živilja u jedinstven pravni sistem. Ovaj proces

18 Riječ perzijskog porijekla, u značenju naloga ili naredbe. Vidi, Nerkez Smailagić, *Leksikon islama* (Sarajevo: Svjetlost, 1990), str. 184.

19 Bernard Botiveau, „Savremena recepcija islamskog prava: Slučaj Egipat“ kod F.Karčić i E.Karić, *Šeriatsko pravo u savremenom društvu* (Sarajevo: Pravni centar, Fond otvoreno društvo, 1998), str. 105.

20 Vidi, *Pravni leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2007), str. 734.

odvijao se pod imenom Tanzīmāt, koji je, prema većini historičara šeriatskog prava, označio početak sekularizacije prava u islamskom svijetu.²¹

S obzirom na to da je Egipat još uvijek priznavao suverenitet sultana u Carigradu, te da se Londonskim mirom i carskim fermanom iz 1841. godine obavezao na poštivanje zakona Visoke porte, uz određeni stepen pravne autonomije, s razlogom možemo utvrditi da je, bar formalno, nova vlast u Egiptu bila obavezna primjenjivati zakone koje je donosila Visoka porta.

Mješoviti pravni sistem, koji je uspostavljen, razlikovao se od dotadašnjeg pluralnog sistema po tome što je u sebi integrirao, u većoj ili manjoj mjeri, dijelove različitih pravnih sistema (francusko i šeriatsko pravo), tako da su oni sačinjavali jednu cjelinu. Ipak, može se primijetiti da Osmanlijska carevina, uprkos žarkoj želji da izgradi jedinstven pravni sistem u koji bi bili integrirani svi stanovnici zemlje, u tome nije uspjela sve do svoje propasti. To joj je pošlo za rukom, doduše, samo za vrijeme kratkog perioda važenja porodičnog zakona *Hukuki Aile Kararnamesi*, kojeg je ubrzo morala staviti van snage, zbog protivljenja nemuslimanskog življa u Carevini i pritiska stranih sila.

Prema Vernonu Palmeru,²² mješoviti pravni sistem, za razliku od drugih sistema, ima tri glavne odlike:

- dvojnost (višestrukost) temelja na kojima je izgrađen;
- njegov utjecaj na identitet i kulturu društva u kome se primjenjuje;
- postojanje zajedničke integrirane strukture koja ujedinjuje više pravnih sistema u jedno tijelo.²³

Kako bi se mogla ocijeniti priroda pravnog sistema u Egiptu prije donošenja Nacionalnog građanskog zakonika, neophodno je pristupiti periodizaciji njegova razvoja. Svaki od perioda ima neku karakteristiku, koja je nastala kao

21 Vidi više o tome kod: dr. Fikret Karčić, *Društveno pravni aspekt islamskog reformizma* (Sarajevo: Islamski teološki fakultet, 1990), str. 44 i dalje.

22 Autor knjige *Mixed Jurisdictions Worldwide: The Third Legal Family*, koja je doživjela nekoliko izdanja, među kojima i: Cambridge University press, 2006.

23 U pravnoj nauci kod većine zapadnih teoretičara dominira stav da naziv mješoviti pravni sistem (mixed legal system) uglavnom se odnosi na sistem u kojem koegzistiraju anglosaksonsko i civilno pravo (common law and civil law). Prema ovim stavovima, ovaj naziv se ne može koristiti za miješanje i koegzistenciju drugih sistema, kao naprimjer šeriatskog i francuskog prava u Osmanlijskoj carevini ili u slučaju Egipta, gdje je nakon okupacije od strane V. Britanije došlo do miješanja anglosaksonskog, civilnog i šeriatskog prava. Ovakvo stajalište predstavlja uzak evropocentričan pogled i ne može se prihvatiti kao općeprihvatljiv stav. Neki od zapadnih teoretičara tvrde da i sam naziv mješoviti pravni sistem potiče iz Egipta, a vezan je za uspostavu Mješovitog sudskog sistema u ovoj zemlji 1875. godine. Vidi o tome više kod: Vernon Valentine Palmer, "Quebec and her Sisters in the Third Legal Family" in *McGill law Journal/Revue de Droit de McGill*, vol.54, to be cited as: (2009)54 McGill L.J.321-351

rezultat političkih, ekonomskih i društvenih prilika koje su vladale u zemlji. Ova razdoblja se međusobno naslanjaju, a njihove prijelaznice čine zajedničku poveznicu koja karakterizira razvoj pravnog sistema u Egiptu tokom 19. stoljeća.

3. 1. Pravni sistem u vrijeme vladavine Muḥammada ‘Alīja

Prvi period mogli bismo označiti kao period od dolaska na vlast Muḥamada ‘Alīja do zaključivanja Londonskog mira (1840) i izdavanja fermana (1841) od strane sultana Maḥmūda II, kojim se regulira status Egipta u odnosu na Osmanlijsku carevinu. Ovaj period mogli bismo nazvati tranzicijskim, u kojem počinju promjene u pravnom sistemu, ali one još uvijek nisu tako intenzivne da raskidaju vezu s postojećim pravnim sistemom. To je period u kome Muḥammad ‘Alī uvodi reformu u vojsku i administraciju i oživljava poljoprivredu. Promjene u pravnom sistemu su u duhu ovih reformi i predstavljaju začetak reformi koje će uslijediti nakon 1841. godine.

Odmah po preuzimanju vlasti nad Egiptom (1805) u svojstvu valije (guvernera) Egipta, Muḥammad ‘Alī osniva tijelo pod imenom *Dīwān al-wālī* (Guvernerov savjet). Ovo tijelo je imalo neograničene nadležnosti: administrativne, sudske, finansijske i zakonodavne. Rješavalo je različita pitanja sudske naravi: državna blagajna, vakuf, trgovina i vojna pitanja. U sastav divana ulazila su četverica visokih alima iz sva četiri mezheba.

Drugo tijelo od izuzetne važnosti bilo je *Al-Maḡlis al-malakī al-‘ālī*, osnovano 1824. godine, i bilo je najviša sudska instanca u pokrajini. Ovaj sud spadao je u red državnih sudova *Maḡālis al-aḥkām al-malikiyya*, koji su se naslanjali na ustanovu ekstraordinarne nadležnosti vladara muslimanske države. Ovi sudovi su primjenjivali sekularne zakone, a pod njihovom jurisdikcijom su bila klasična krivična djela i krivična djela privrednog kriminala.²⁴

Sva administrativna tijela koja je osnivao Muḥammad ‘Alī imala su obilježja upravno-sudskih tijela. Bio je to početak uvođenja dvojnog sudskog sistema, gdje se iz nadležnosti šeriatskog suda postepeno izdvajaju pojedina područja prava i predaju ovim upravno-sudskim tijelima, pod zajedničkim imenom *al-maḡlis*. U početku su to bili uglavnom predmeti vezani za privredni kriminal i teža krivična djela.

Zakonodavne aktivnosti, mogli bismo kazati, poklapaju se s ambicijama Muḥammada ‘Alīja. One nisu bile naročito izražene u ovom periodu i uglavnom su vezane za sferu javnog (krivičnog) prava i ekonomskih odnosa. Možemo izdvojiti nekoliko akata koji su imali snagu zakona, a koji su donešeni od strane Muḥammada ‘Alīja:

24 Fikret Karčić, *Društveno pravni aspekt islamskog reformizma* (Sarajevo: Islamski teološki fakultet, 1990), str. 34.

- Kazneni dekret od 21. III 1245/1829. godine; Ovim pravnim aktom propisane su sankcije za ubistvo, razbojništvo, krivotvorenje, iznuđivanje, krađu i pronevjeru.²⁵
- Zakon o poljoprivredi (*Qānūn al-filāḥa*), donesen u ša‘bānu 1245/1830. godine; sadržavao je 55 članova. Većina članova propisuje kaznena djela i prekršaje u vezi s poljoprivrednom proizvodnjom i seoskim životom.²⁶
- Zakon o uređenju državnog suda (*Qānūn tartīb maḡlis aḥkām al-mal-kiyya*), donesen 1833. godine, kojim se uređuje vođenje procesa pred najvišom sudskom instancom u zemlji *Al-maḡlis al-malakī al-‘ālī*.²⁷
- Zakon o administraciji (*Qānūn siyāsāt-nāma ili Qanun al-siyāsa al-mulkiyya*), donesen 1838. godine, kojim su se uređivali poslovi civilne administracije.²⁸

Šeriatsko pravo je i dalje zadržalo karakteristiku prava opće nadležnosti, ali je primijetno da se polagano otvaraju vrata i sekularnim zakonima, koji počinju svojevrсно natjecanje za jurisdikciju sa šeriatskim pravom. Vidi se to po tome što pojedine odredbe ovih zakona nisu bile u skladu s odredbama šeriatskog prava.

Tako, naprimjer, Kazneni dekret iz 1829. godine propisuje da će ubica i razbojnik biti osuđen na doživotni teški rad, što je u suprotnosti s odredbama Šeriatu.²⁹

Drugo razdoblje u izgradnji pravnog sistema u Egiptu vezano je za period od stjecanja autonomije 1841. godine, pa sve do dolaska na vlast Ismā‘il-pāše 1863. godine. Stečena autonomija je podrazumijevala da će Egipat i dalje primjenjivati zakone koje bude izdavala Visoka porta, s mogućnošću njihova prilagođavanja potrebama koje budu vladale u zemlji. Tako je Muḥammad ‘Alī nastavio s formiranjem upravno-sudskih tijela, u nastojanju da reformira upravu i sudstvo. Tokom većeg dijela njegove i vladavine njegovih nasljednika u pravnom sistemu Egipta veliku ulogu su igrala dva kvazi-zakonodavna tijela: *Maḡlis al-ḥuṣūṣ* (Krunsko vijeće) i *Maḡlis al-aḥkām* (Vijeće pravde), s tim da je prvo tijelo bilo superiornije u odnosu na drugo.³⁰

25 R.Peters, „Islamic and Secular Criminal law in nineteenth century Egypt: The Role and Function of the Qadi“ in: *Islamic law and Society* (Leiden: E.J. Brill, 1997), str.73., www.docserver.ingentaconnect.com, pregledano 28.2.2014.

26 Isto, str. 73.

27 Aḥmad Ibrāhīm Ḥasan, Fāyẓ Muḥammad Ḥusayn, *Mabādī Tārīḥ al-Qānūn* (Al-Iskandariyya, Al-Sa‘danī, 2005), str. 386.

28 Isto, str. 384.

29 R.Peters, „Sharia and the State: Criminal law in nineteenth century Egypt“, in: Ed. C. van Dijk and A. H. de Groot, *State and Islam* (Leiden: CNWS, 1995), str.153. www.dare.uva.nl/document/179837, pregledano 16. 2. 2014.

30 F. Robert Hunter, *Egypt under the Khedives 1805-1879* (Cairo, The American University in Cairo press, 1999), str. 49.

Godine 1842., formirao je novo upravno-sudsko tijelo koje se smatra prvim korakom u uspostavljanju sekularnog sudskog sistema u Egiptu,³¹ pod nazivom *Ġam 'iyya al-hāqāniyya*, sa sjedištem u Kairu. Ono što je najvjerojatnije opredijelilo Rudolpha Petersa za ovu tvrdnju jesu nadležnosti koje je ovo tijelo imalo: donošenje zakona i statuta, sudska nadležnost nad procesuiranjem krivičnih djela u vojnim i civilnim pitanjima u Kairu, nadležnost u rješavanju finansijskih sporova, a u isti mah služilo je i kao apelacijsko vijeće za odluke nižih organa. Ova tvrdnja mogla bi biti sporna uzme li se u obzir da je *Dīwān al-wālī*, osnovan 1805. godine, imao slične nadležnosti koje je kasnije preuzeo i *Al-Mağlis al-malakī al-'ālī*. Zatim je 1845. godine, po uzoru na osmanlijske trgovačke sudove, formiran Trgovački sud u Egiptu, čija nadležnost je bila rješavanje sporova između Egipćana i stranaca. Godine 1849. *Al-Mağlis al-malakī al-'ālī* je preimenovan u *Mağlis al-aḥkām* i služio je sve do 1889. godine za najvažniju sudsku instancu u Egiptu.

3. 2. Pravni sistem u doba Sa'īd-pāše i hediva Ismā'īla

U periodu 1852-1854. godine formirana su upravno-sudska tijela *Mağalis al-aḥkām al-malikiyya* na nižim nivoima, dok je *Mağlis al-aḥkām* služio kao apelacijski sud koji je svoje presude upućivao na valijin kabinet, kako bi bile izvršavane. Za vrijeme Sa'īd-pāše *Mağlis al-aḥkām* kratko je prestao s radom da bi ubrzo ponovo bio obnovljen (1856).³²

Pred kraj svoje vladavine Sa'īd-pāšā je formirao još jedno vijeće pod imenom *Mağlis qūmisiyūn* (1861), s jurisdikcijom u rješavanju sporova između Egipćana i stranaca. Ovo vijeće nije moglo raspravljati o sporovima u predmetu nepokretnosti, jer je to bila isključiva nadležnost šeriatskih sudova. Apelaciona instanca i za ovo sudsko vijeće bio je *Mağlis al-aḥkām*.³³

U ovom razdoblju dolazi i do prve reforme šeriatskog suda, odnosno izdavanja prve uredbe o njegovoj organizaciji. Sve do 1856. godine, šeriatske sudije su postavljani iz Carigrada, od strane Visoke porte. Iste godine Sa'īd-pāšā (vl. 1854-1863) postigao je dogovor s Visokom portom da, izuzev šeriatskog sudije u Kairu, ostale šeriatske sudije postavlja on svojim ukazom. Iste godine izdata je uredba o organizaciji šeriatskih sudova, u čiji sastav su uključeni i muftije, po položaju, s kojima su kadije bili obavezani konsultirati se u izdavanju presuda. Na ovaj način presude šeriatskog sudije nisu više bile

31 Rudolph Peters, „Administrators and Magistrates: The Development of a secular Judiciary in Egypt, 1842-1871“ in: *Die Welt des Islams*, 39 (1999), pp. 378-397., www.docserver.ingentaconnect.com, pregledano 28. 2. 2014.

32 Isto str. 383.

33 Aḥmad Ibrāhīm Ḥasan, Fāyẓ Muḥammad Ḥusayn, *Mabādī Tārīḥ al-Qānūn*, str.422.

neprikosnovene. Služba muftije je uvedena i u ostala sudska tijela sekularne naravi, kao što je bio slučaj s *Mağlis al-ahkām*, a postojalo je i posebno vijeće uleme *Mağlis al-‘ilmī* (sa sjedištem u Kairu), kome je konsultacije pružao *Majlis al-ahkām*, ukoliko je bilo u dilemi oko presude.³⁴

U ovom periodu doneseni su i novi zakoni, a izvršena je i kodifikacija, sabiranje postojećih u jedinstvenu zbirku. Muḥammad ‘Alī je za svog života donio još nekoliko zakona, kao što su to učinili i njegovi nasljednici. Među donesenim zakonima, posebnu ulogu su imali:

- *Qānūn al-muntaḥabāt* (Zbirka izabranih zakona) donesena je 1844. godine. U njoj su sakupljeni do tada objavljeni zakoni, tako da ona predstavlja neku vrstu prve formalne kodifikacije zakona iz vremena Muḥammada ‘Alīja. U njen sastav ušle su odredbe: Kaznenog dekreta iz 1829.; Qānūn al-filāḥa iz 1830.; Qānūn tartīb Mağlis ahkām al-malkiyya iz 1833.; Qānūn siyāsatnāma iz 1838.; i neke odredbe kojima se uređuje izvršavanje zakonskih sankcija u aleksandrijskom zatvoru.³⁵
- *Qānūn al-‘uqūbāt* (Krivični zakon), donesen 1849., vjerovatno predstavlja prvi zakon donesen od strane ‘Abbāsa I, kojeg još nazivaju ‘Abbāsov zakonik. Zakon se sastojao od 90 članova, a većina ih je preuzeta iz zbirke Qānūn al-muntaḥabāt.³⁶
- *Al-Qānūnnāme al-sultāni*, također nazvan *Al-Qānūnnāme al-humāyūnī*, proglašen je 1852. godine u vrijeme vladavine ‘Abbāsa I (vl.1849-1854), a dopunjen za vrijeme Sa‘īd-pāše (1854-1863). Uvođenje ovog zakona bilo je na tragu obaveze proistekle iz fermana 1841., po kojem egipatske vlasti imaju obavezu da primjenjuju osmanlijske zakone. Tri prva poglavlja identična su osmanlijskom krivičnom zakonu iz 1851., a na njih su dodana još dva poglavlja (1855) od strane vijeća *Mağlis al-ahkām* iz egipatskog krivičnog zakona *Qānūn al-‘uqūbāt* iz 1849. godine. Ovaj zakon je ostao na snazi sve do donošenja *Nacionalnog krivičnog zakona (Qānūn al-ḡinā‘ī al-ahlī)* 1883. godine. Osmanlijska carevina donijela je 1858. godine novi krivični zakon, ali

34 Rudolph Peters, „Muḥammad al-‘Abbāsī al-Mahdī (D1897), Grand Muftī of Egypt and His „al-Fatāwā al-Mahdiyya“, in: *Islamic law and society*, Vol.1, No.1. (1994), pp. 66-82., str. 75., www.links.jstor.org, posjećena 3. 3. 2014.

35 R.Peters, „Islamic and Secular Criminal law in nineteenth century Egypt: The Role and Function of the Qadī“ in: *Islamic law and Society*,str.73-74. www.docserver.ingenta-connect.com, pregledano 28.2.2014., Aḥmad Ibrāhīm Ḥasan, Fāyz Muḥammad Ḥusayn, *Mabādī Tārīḥ al-Qānūn*, str. 374.

36 R .Peters, „Islamic and Secular Criminal law in nineteenth century Egypt: The Role and Function of the Qadī“ in: *Islamic law and Society*,str.74., Vidi također: F. Robert Hunter, *Egypt under the Khedives 1805-1879*, str. 57.

ga Egipat nije recipirao, već je nastavio da primjenjuje zakon iz 1852., odnosno 1855. godine.³⁷

- *Zakon o penzijama* donesen je 1854. godine od strane Sa'īd-pāše i predstavlja dopunjeni Statut o penzijama kojeg je donio Muḥammad 'Alī 1844. godine, koji ujedno predstavlja i prvi pravni akt ove vrste u Egiptu. Kasnije je 1871. godine donesen novi zakon o penzijama.³⁸
- *Lā'iḥa al-quḍāt* (uredba o šeriatskim sudijama) donesena je 1856. godine. Ovo se smatra prvom uredbom o šeriatskim sudijama (kadijama) u Egiptu. Ostala je na snazi sve dok nije donesena *Lā'iḥa al-Maḥākīm al-šar'iyya* (Uredba o šeriatskim sudovima) 1880. godine, kojom se predviđalo da šeriatski sud u Kairu vrši nadležnost apelacijskog šeriatskog suda, što je bila novina u Egiptu.³⁹
- *Qanun al-tiḡāra* (Trgovački zakon) donesen je 1856. godine. Radilo se o recepciji osmanlijskog Trgovačkog zakona iz 1850. godine, čija je osnova bio Francuski trgovački zakon. Ovaj zakon je ostao na snazi sve do uspostave mješovitih sudova 1875. godine.⁴⁰
- *Qānūn al-arāḍī (al-Sa'īdiyya)* (poznat kao Sa'īdov zemljišni zakon) dobio je ime po Sa'īd-pāši, koji ga je donio 1858. godine. Iako je iste godine donesen i Osmanlijski zemljišni zakon, on nije recipiran u Egiptu. Međutim, neki drugi osmanlijski zakoni koji se dovode u vezu s egipatskim zemljišnim zakonom, bili su recipirani, kao što je Zakon o rudnicima iz 1869. godine i Zakon o regulaciji vlasništva nad zemljom od strane stranaca iz 1867. godine. Sa'īdov zemljišni zakon promijenio je sistem vlasništva nad zemljom, tako što je podijelio seljacima *ḥarāḡī*⁴¹ zemljišta i učinio ih slobodnim vlasnicima, s pravom raspolaganja.⁴²

37 Vidi o tome više kod: Aḥmad Ibrāhīm Ḥasan, Fāyẓ Muḥammad Ḥusayn, *Mabādī Tārīḥ al-Qānūn*, str. 386., Vidi također: F. Robert Hunter, *Egypt under the Khedives 1805-1879*, str. 57.

38 F. Robert Hunter, *Egypt under the Khedives 1805-1879*, str. 56.

39 R. Peters, „Islamic and Secular Criminal law in nineteenth century Egypt: The Role and Function of the Qadi“ in: *Islamic law and Society*, str. 77-78.

40 Richard A. Debs, *Islamic law and Civil Code: The Law of Property in Egypt* (New York: Columbia University press, 2010), str. 59. Fikret Karčić, *Društveno pravni aspekt islamskog reformizma*, str. 51.

41 Zemljište na koje se daje porez u državnu blagajnu (bayt al-māl), zauzeto od strane muslimanske vojske u Futūḥatima. Vidi o tome kod: Muḥammad Rawwās Qal'aḡī, Ḥāmid Šādiq Qunalbī, *Mu'ḡam Luḡa al-Fuqahā'* (Dār al-Nafā'is, 1985), str. 194.

42 Richard A. Debs, *Islamic law and Civil Code: The Law of Property in Egypt*, str. 42 i 58. Vidi, također: Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Mišr*, str. 86., Vidi i: Yacoub Artin Bey, *The Right of Landed Property in Egypt* (London: Wyman and sons 74-76, Great Queen Street, 1885), str. 53 i dalje.

Pored pravnih akata u formi zakona, donesen je i jedan broj uredbi (ordinance) i dekreta, po formi manjih pravnih akata, koji su s vremena na vrijeme uređivali pojedine segmente privrednog i društvenog života u Egiptu.

Treći period u razvoju pravnog sistema u Egiptu prije donošenja Nacionalnog građanskog zakonika poklapa se s vladavinom hadiva Ismāʿīl-pāše (1863-1879) i prvim godinama vladavine njegovog sina Tawfiq-pāše (1879-1892).

Ismāʿīl-pāšā naslijedio je pravni sistem kojeg su izgrađivali njegovi prethodnici i koji je u odnosu na tradicionalni pravni sistem, kojeg je zatekao Muḥammad ʿAlī (1805), doživio izvjesne transformacije. Sistem koji je uspostavljen bio je mješavina milletskeg sistema i elemenata sekularnog prava.

Ovaj pravni sistem izgrađivan je uspostavljanjem upravno-sudskih tijela (*al-mağālis*) i donošenjem sekularnih pravnih akata *qānūn* i *lāʿiḥa* (zakon i statut), bilo da se radilo o originalnim pravnim aktima ili onima koji su usvojeni recepcijom, posrednom ili neposrednom, iz osmanlijskih zakona, prema fermānu iz 1841. godine. Uz to, treba naglasiti da su vladari Egipta imali pravo modificirati osmanlijske zakone, prema svojim potrebama, kao što je to bio slučaj s Osmanlijskim krivičnim zakonom iz 1850., koji je recipiran 1852., i dopunjen 1855. godine od strane Saʿīd-pāše, pod imenom *Qānūn al-sultānī*.

U prvim godinama svoje vladavine Ismāʿīl-pāšā je nastavio s praksom svojih prethodnika, formirajući upravno-sudska tijela i izdavajući dekrete preko kojih je provodio svoju apsolutističku vlast. Po dolasku na vlast, zatražio je od *Mağlis al-aḥkām* da izvrši sakupljanje svih zakona koje su donijeli Muḥammad ʿAlī, ʿAbbās I i Saʿīd-pāšā. Isto tako, naredio je da se prevedu Francuski civilni trgovački zakon i krivični zakon, a 1865. godine donosi uredbu o djelimičnoj primjeni Francuskog krivičnog zakona za mito, krađu i pronevjeru.⁴³

Prve naznake uključivanja narodnih predstavnika u vlast vidimo u njegovoj želji da obnovi rad Savjetodavnog vijeća iz 1829. godine, koje je veoma kratko djelovalo za vrijeme Muḥammada ʿAlīja. Godine 1866. Ismāʿīl-pāšā osniva novo vijeće pod imenom *Mağlis šūrā al-nuwwāb*. Iste godine donijet je statut i pravilnik: *Lāʿiḥa al-asāsiyya* (osnovni statut), koji se sastojao od 18 članova i kojim se regulirao rad vijeća, način izbora članova i vrijeme zasjedanja, te pravilnik pod nazivom *La`iḥa al-nizāmiyyah* (*Nizāmnāma*) sa 61 članom, kojim se regulira procedura u radu vijeća. Osnivanje vijeća *Mağlis šūrā al-nuwwāb* smatra se začetkom parlamentarnog života u Egiptu. Ipak, u početku (sve do 1879.) ovo tijelo nije imalo potpunu zakonodavnu vlast,

43 F. Robert Hunter, *Egypt under the Khedives 1805-1879*, str. 57.

već je svoje preporuke slalo hedivu na potvrđivanje.⁴⁴ Tokom 1874. i 1875. godine Vijeće nije radilo, što jasno govori o njegovoj savjetodavnoj ulozi i percepciji njegove uloge u pravnom poretku od strane hediva. Nastavak rada Vijeća u 1876. godini bio je rezultat ekonomske krize, koja je zahvatila Egipat. Međutim, kriza je bila prilika da *Mağlis šūrā al-nuwwāb* političkom borbom s Ismā‘īl-pāšom postepeno osvoji zakonodavnu vlast. Ovom borbom Vijeće je primoralo Ismā‘īl-pāšu da 1879. godine prizna vlast Vijeću nad vladom i njenim odlukama.⁴⁵ Pozivajući se na ukaz kojeg je 28. augusta 1878. godine sam izdao, Ismail-paša je (1879) priznao vlast Vijeća (parlamenta) nad vladom, što se vidi iz pisma kojeg je uputio Muḥammad Šarīf-pāši za sastav vlade:

Ovlašćujem Vas da formirate vladu (*hay’a al-nizāra*) shodno mojoj volji od 28. augusta 1878. godine koju će sačinjavati sposobna lica, Egipćani, koji će se odgovorno odnositi prema preuzetim dužnostima i koji će biti odgovorni pred Narodnim parlamentom (*Mağlis al-umma*).⁴⁶

Svakako da se sintagma *Mağlis al-umma*, kojeg je u svom pismu Šarīf-pāši upotrijebio hediv Ismā‘īl-pāšā, odnosi na *Mağlis šūrā al-nuwwāb*, čime je priznao parlamentarnu ulogu vijeća *Mağlis šūrā al-nuwwāba*. Iste godine, u svojstvu predsjednika vlade odgovorne pred *Mağlis šūrā al-nuwwābom*, Muḥammad Šarīf-pāšā je podnio prijedlog ustava na usvajanje u Parlamentu. Ustav koji se sastojao od 49 članova i koji je usvojio Parlament nije uspio ratificirati Ismā‘īl-pāšā zbog ostavke (abdikacije), koju je morao podnijeti u korist svog sina Tawfiq-pāše pod pritiskom stranih sila. Kriza koja je nastupila njegovim odlaskom s vlasti rezurtirala je uplitanjem stranih sila i okupacijom zemlje od strane V. Britanije 1882. godine. Ipak, vlada je uspjela donijeti novi ustav 1882. godine, koji se u osnovi nije puno razlikovao od ustava iz 1879. godine.⁴⁷

Uporedo s osnivanjem *Mağlis šūrā al-nuwwāba*, Ismā‘īl-pāšā je poduzimao reforme u sudskom sistemu. Sudove prve instance (*Mağālis al-ibtidā’iyya*), čiju uspostavu je započeo još ‘Abbās I, nastavio je Ismā‘īl-pāšā, osnivajući uz njih i apelaciona vijeća *Mağālis al-isti’nāfiyya* u većim gradovima. Već do 1870. godine, svaka provincija je imala takve sudove. Godine 1871. uspostavljaju se seoski sudovi *Mağlis da’āwī al-balad*, a u glavnim gradovima provincija *Mağlis al-da’āwī al-bandar*. Ovi sudovi su sudili sitnije prekršaje za koje su izricane kazne od nekoliko pijastera ili dana zatvora.

44 Detaljno o radu *Mağlis Šūrā al-Nuwwāb* upoznaj se kod: ‘Abd al-Raḥmān al-Rāfi‘ī, ‘*Aṣr Ismā‘īl*, tom II, od 75- 133 i od 161-255. stranice.

45 ‘Abd al-Raḥmān al-Rāfi‘ī, ‘*Aṣr Ismā‘īl*, tom II, str.208. Vidi također: Muḥammad Šabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str.171.

46 Isto, str. 202.

47 Isto, str. 216.

Pored ovih sudskih vijeća, osnovani su i *Mağālis al-ḥasabiyya* Stara-teljiska vijeća (*Mağālis al-ḥasabiyya*) 1873. godine, koja su imala posebnu nadležnost nad imovinom jetima, poremećenih osoba kao i po pitanjima izdržavanja djece i supruge. Ova vijeća su se u potpunosti oslanjala na šeriatsko pravo. Zakon se sastojao od 18 članova i uvodnog dijela. Tokom vremena ovi sudovi su unaprjeđivani i jedini su preživjeli reforme sudskog sistema 1875. i 1883. godine. Na vrhu ove piramide nalazio se *Mağlis al-aḥkām*.⁴⁸

Uprkos tome, sudski sistem u zemlji bio je ugrožen od strane konzularnih sudova i kapitulacija, koje su zaključene sa zapadnim zemljama. Kapitulacije koje su date strancima još iz vremena potpunog prisustva osmanlijske vlasti u Egiptu (1535) proširile su se i izašle van okvira u kojima su bile do tada. Konzularni sudovi su uspjeli, u međuvremenu, u potpunosti iz ruku egipatske vlade istrgnuti izricanje sankcija strancima, pa čak i onda kada se to činilo na štetu Egipćana. Egipćani su morali svoja prava tražiti kod konzularnih sudova u sporovima sa strancima, shodno pravilu rimskog prava da tužitelj svoje pravo potražuje na sudu kome pripada tužena strana.⁴⁹

Godine 1867. uputio je Nūbār-pāšā predstavku Visokoj porti i ambasadorima akreditiranim kod nje, tražeći da se pristupi reformi sudskog sistema u Egiptu, koji se nalazi u teškom stanju, opterećen kapitulacijama i konzularnim sudovima do te mjere da je narušena i potkopana ekonomska stabilnost u zemlji.

U početku je osmanlijska vlada imala zadržku, dok nije dobila garancije da se njeno suvereno pravo neće dirati nad pokrajnom. Egiptu je trebalo dvije godine da ubijedi velike sile u neophodnost reformi, a devet godina da bi ih uspostavio. Nūbār-pāšā (zvanični pregovarač u ime egipatske vlade) je obećavao stranim vladama da će novi sudovi biti neovisni, a da će garancija za to biti prisustvo stranih sudija, kako bi bili zaštićeni interesi velikih sila.⁵⁰ Godine 1869. je obrazovana komisija koja je trebalo da podnese iscrpan izvještaj o stanju sudstva u Egiptu. U rad komisije bile su uključene V. Britanija, Francuska, Rusija, Austro-Ugarska, Italija, Sjedinjene Američke Države i

48 Aḥmad Ibrāhīm Ḥasan, Fāyẓ Muḥammad Ḥusayn, *Mabādī Tārīḥ al-Qānūn*, str.423-426. Vidi, također: Muṣṭafā Muḥammad bay, „Al-Mağālis al-Ḥasabiyya“ u: *Kitāb al-Dahabī lil al-Maḥākim al-Ahliyya* (Cairo: Maṭba‘a al-‘Āmiriyya bi Būlāq, 1937), tom I, str. 214 i dalje. www.dar.bibalex.org

49 Ilyās al-Ayyūbī, *Tārīḥ Miṣr* (Cairo: Maktaba al-Madbūlī, 1996), tom I, str.463. Vidi, također: Aḥmad Ibrāhīm Ḥasan, Fāyẓ Muḥammad Ḥusayn, *Mabādī Tārīḥ al-Qānūn*, str.429-435. Također: ‘Abd al-Raḥmān al-Rāfi‘ī, ‘*Aṣr Ismā‘īl*, tom II, str. 258., Vidi također: Muḥammad Ṣabrī, *Tārīḥ Miṣr*, str. 123., kao i kod: ‘Abd al-Ḥamīd Badawī pāšā, „Al-Tašrī‘ wa al-Qadā’ fi Miṣr: Āṭār al-Imtiyāzāt fi al-Qadā’ wa al-Tašrī‘ fi Miṣr, u: *Kitāb al-Dahabī li al-Maḥākim al-ahliyya*, tom I, str. 2. i dalje

50 F. Robert Hunter, *Egypt under the Khedives 1805-1879* (Cairo: The American University in Cairo press, 1999), str. 175.

Pruska. Francuska je, uz Osmanlijsku carevinu,⁵¹ ponajviše odugovlačila s pristankom i tek je (1875), pod prijetnjom Egipta da će zatvoriti trgovačke sudove u Aleksandriji i Kairu dala svoju saglasnost. Mješoviti sudovi su proglašeni 1875. godine, a njihov rad je počeo u februaru 1876. godine.⁵²

Pored statuta koji je uređivao rad suda, doneseno je u prvi mah tri, a kasnije još dva zakona, pod zajedničkim imenom *Qānūn madanī al-muḥtaliḩ*. Ti zakoni su: *Qanūn madanī*, *Qānūn tiḡārī*, *Qānūn al-murāfa'āt al-madaniyya wa al-tiḡāriyya*. Donošenje *Qānūn al-'uqūbāta* i *Qānūn al-ḡināyāta* je odgođeno, tako da su krivična djela i dalje ostala u rukama konzularnih sudova.⁵³ Većina odredbi ovih zakona crpljena je iz Francuskog civilnog, trgovačkog i krivičnog zakonika, te civilnog i krivičnog procesnog zakona. Jedan broj odredbi recipiran je iz šeriatskog prava. Jezik na kome su pisani mješoviti zakoni bio je francuski jezik, a on je bio i službeni jezik na mješovitim sudovima.

Nadležnost ovih sudova je bila u sporovima između Egipćana i stranaca, a tiču se građanskog i trgovačkog prava, s tim što valja izuzeti predmete koji su bili povezani s ličnim statusom koji su i dalje ostali u nadležnosti šeriatskog i milletskih sudova. Također ovi sudovi nisu bili nadležni nad sporovima koji su se odnosili na državnu imovinu, kao i u onim sporovima koje su i dalje zadržali konzularni sudovi(lični status).⁵⁴

U nadležnost ovih sudova također je spadalo: presuđivanje u trgovačkim sporovima među različitim nacionalnostima; presuđivanje u sporovima nad nepokretnostima među strancima; svi sporovi vezani za založenu imovinu kod stranaca i podnošenje tužbe za podjelu založene imovine; presuđivanje u građanskim i trgovačkim sporovima između vlade i stranaca; presuđivanje u pojedinim krivičnim pitanjima u kojima je bio nadležan *Qānūn al-'uqūbāt al-muḥtaliḩ*; i poduzimanje mjera koje je propisivao *Qānūn taḥqīq al-ḡināyāt*.⁵⁵

Reforme koje su poduzimali vladari Egipta po stjecanju autonomije od osmanlijskog suvereniteta sve do donošenja nacionalnog zakonika *Qānūn al-ahlī* bile su parcijalnog karaktera, bez ozbiljnijeg nastojanja da se oformi

51 Ismā'īl pāšā je sultana 'Abd al-'Azīza i pojedine činovnike Visoke porte potkupio i uspio ih privoljeti da mu izdaju 1873. godine novi ferman, po kojem je on samostalan u zaključivanju ugovora s drugim zemljama i na taj način otklonuo suprotstavljanje Visoke porte sudskoj reformi u Egiptu.

52 Iscrpni podaci o toku uspostave mješovitih sudova u Egiptu mogu se naći kod: Ilyās al-Ayyūbī, *Tārīḩ Miṣr* (Cairo: Maktaba al-Madbūlī, 1996), tom I, str. 461-523.

53 Ilyās al-Ayyūbī, *Tārīḩ Miṣr*, tom I, str. 495., Muḥammad Ṣabrī, *Tārīḩ Miṣr*, str. 124.

54 Vidi o tome više kod: Aḩmad Ibrāhīm ḩasan, Fāyz Muḥammad ḩusayn, *Mabādī Tārīḩ al-Qānūn*, str. 450.

55 F. Robert Hunter, *Egypt under the Khedives 1805-1879*, str.175. Vidi također: Aḩmad Ibrāhīm ḩasan, Fāyz Muḥammad ḩusayn, *Mabādī Tārīḩ al-Qānūn*, str. 448.

cjelovit i zaokružen pravni sistem. Parcijalan pristup je unio nesigurnost u toj oblasti, koja se do tada temeljila na zaokruženom sistemu šeriatskog prava. Egipat nije iskoristio mogućnost koja je pred njim ležala, a koju mu je davao ferman iz 1841. godine. Po tome fermanu, vlasti u Egiptu su mogle, štaviše imale su obavezu, primjenjivati zakone koje je donosila Visoka porta, a koji su bili napredniji u odnosu na oskudnu legislativu, koja je primjenjivana u Egiptu. Upravno-sudska tijela (*al-mağālis*), koja su tada formirana, samo su pogoršavala stanje, jer su im nedostajali obučeni zaposlenici i adekvatna legislativa. Otvaranjem širokih privilegija strancima, a koje su izlazile iz okvira koja su im dali Osmanlije, egipatski vladari su do te mjere devastirali pravni sistem da su i sami strahovali od konzularnih sudova. Plaćane su basnoslovne sume novca strancima zbog presuda koje su ovi sudovi donosili protiv vlade Egipta. Ismā‘īl-pāšā je nastojao da reformom pravosudnog sistema, osnivanjem mješovitih sudova i recepcijom francuskih zakona zaustavi gubljenje suvereniteta nad zemljom. Dometi te reforme ostali su upitni za mnoge, a za ‘Abd al-Raḥmāna Rafī‘ija oni su poražavajući. Ubrzo su i ovi sudovi postali oružje u rukama stranaca i tako dodatno oslabili moć hediva. Donošenjem nacionalnog građanskog zakonika Qānūn al-madanī al-ahlī (1883) donekle je ublažen gubitak pravnog suvereniteta u zemlji. Šeriatsko pravo, koje je stoljećima važno kao cjelovit i zaokružen pravni sistem potisnuto je na marginu, a u nadležnosti mu je ostalo samo porodično, vakufsko i nasljedno pravo. Status šeriatskog prava u Egiptu nije se mnogo razlikovao od statusa tog prava u Bosni i Hercegovini u vrijeme austro-ugarske okupacije i vladavine Kraljevine Jugoslavije. Pravni sistem koji je uspostavljen u posljednoj dekadi 19. stoljeća u Egiptu bio je mješavina milletskeg sistema, nastalog u Osmanlijskoj carevini prije 19. stoljeća i recipiranih sekularnih zakona, nastalih tokom 19. stoljeća u različitim pravnim sistemima.

Ovakvo stanje ostat će sve do 1949. godine, kada je donesen novi Građanski zakonik u Egiptu, a dogovorom iz Moutreuxa 1937. godine objedinjen pravni sistem u Egiptu na principima kontinentalne pravne tradicije, s elementima šeriatskog prava.

4. Qānūn al-ahlī: karakteristike, pravna doktrina, metodologija izrade i sistematika

Iako ne postoji dokumentacija o pripremnim radovima na izradi egipatskog Nacionalnog zakonika iz 1883. godine, kako to navodi Aḥmad al-Sanhūrī-pāšā,⁵⁶ što otežava pronalaženje preciznijih saznanja na kojim

56 Aḥmad al-Sanhūrī, „Tanqīḥ al-Qānūn al-Madanī al-Miṣrī“ kod: Muḥammad ‘Imāra, *Islāmiyyāt al-Sanhūrī pāšā* (Cairo: Dār al-Salām, 2010), tom I, str. 329.

izvorima je urađena ova kodifikacija, može se dokučiti bar vrijeme nastanka i to koji su izvori bili u opticaju. Odsustvo dokumentacije o pripremnim radovima na izradi Nacrta Nacionalnog egipatskog zakonika (*al-'A'māl al-taḥḍīriyya*) ukazuje na činjenicu da se uglavnom radilo na prevođenju zakona iz 1875. godine koji su doneseni za potrebe mješovitih sudova u Egiptu. Odluka vlade da pristupi izradi nacrta zakona za nacionalne sudove donesena je 1880. godine, kada je formirana prva mješovita komisija, u čiji sastav su ušli predstavnici ministarstva pravde i zaposlenici u mješovitim sudovima. U sastavu komisije se kao član nalazio i Muḥammad Qadrī-bey.⁵⁷ Nakon što komisija uradi svoj dio posla, bila ga je dužna dostaviti vladi na uvid.⁵⁸

Nakon ove komisije formirana je još jedna 1881. godine, čija uloga je bila savjetodavna. Na njenom čelu je bio ministar pravde Muḥammad Qadrī-pāšā, a imala je zadatak da izradi statut za uspostavu nacionalnih sudova u Egiptu.⁵⁹

Vlada u čijem sastavu je bio Muḥammad Qadrī-pāšā je podnijela ostavku, usred okupacije zemlje od strane V. Britanije, te je nova vlada 1882. raspravljala o prijedlogu Nacrta zakona koji su pripremljeni od komisija 1880 i 1881. godine i naložila ministru Ḥusaynu Faḥrīju da uputi u proceduru uspostavu nacionalnih sudova.⁶⁰

U svom memorandumu kojeg je Ḥusayn Faḥrī podnio vladi navodi se stanje koje vlada u upravno-sudskim tijelima *Maḡālis al-ahliyya* kao što su: *Maḡālis al-da'awī*, *Maḡālis al-markaziyya*, *Maḡālis al-ibtidā'iyya*, *Maḡālis al-istiṭnā'iyya* i *Maḡlis al-ahkām*.

Ministar je ukazao na stanje pravne regulative (zakona), koja se primjenjuje na sudovima, naglasivši da ne postoji građanski zakon po kojem sude sudovi, već da se odluke donose po vlastitom nahođenju sudija (iḡtihādiyya). Ministar je ukazao i na nedostatke osmanlijskih zakona, koji su bili u primjeni: *Qānūn al-humāyūnī* i *Qānūn tiḡārī al-'uṭmānī*. Također, on u svome memorandumu vladi ukazuje na nejasnu nadležnost upravne i sudske vlasti, kao i na ranije odluke vlade da se formiraju komisije (1880 i 1881), koje će raditi na pripremi donošenja novih zakona za potrebe osnivanja nacionalnih sudova.⁶¹

Ministar je predložio da se usvoje pripremljeni zakoni: građanski, trgovački, krivični i procesni, koji su nastali prevođenjem Mješovitih zakona

57 Titulu pāše Muḥammad Qadrī pāšā stekao je kasnije.

58 Vidi: „Taškīl Qūmsiyūn li al-Nazar fī al-Masā'il al-muta'alliqa bi al-Maḡākim min Muḥṭaliṭa wa Ahliyya fī sana 1880.“ U: *Kitāb al-Ḍahabī li al-Maḡākim al-Ahliyya*, tom I, str. 99-100.

59 Isto, str. 101.

60 Isto, str. 106.

61 „Muḏākara Ḥusayn Faḥrī pāšā“ Vidi u: *Kitāb al-Ḍahabī li al-Maḡākim al-Ahliyyah*, tom I, str. 107-109.

iz 1875. godine i koji će dovesti do ujednačavanja sudske prakse i zakonske regulative u zemlji. Šeriatski sudovi, a samim time i šeriatsko pravo svedeni su na ograničenu nadležnost. Ministar je predložio da se uspostavi trostepena podjela sudskog sistema na: *maḥākim al-ḡuz'iyya* (nižestepeni sudovi), *maḥākim al-ibtidā'iyya* (osnovni ili prvostepeni sudovi) i *maḥākim al-istiṭnā'iyya* (apelacioni sudovi) u odnosu na prijedlog Muḥammada Qadrī-pāše, koji je zagovarao četverostepenu podjelu sudskog sistema uključujući i kasacioni sud (*maḥkama al-tamyīz*).⁶²

U svom memorandumu ministar se osvrće na važan zaključak vlade koja je povjerila Muḥammadu Qadrī-pāši da izradi nacrt građanskog zakonika na osnovama Šariata.⁶³ Međutim, iz memoranduma kojeg je ministar podnio vladi 1882. godine, vidi se njegovo zalaganje da se prihvati prijevod zakona koji su već imali svoju primjenu na mješovitim sudovima. Vlada je 21. decembra 1882. godine raspravljala o prijedlogu ministra Ḥusayna Faḥrīja kojeg je i prihvatila uz zaključak da se izvrše izmjene u krivičnom zakonu, dok prijedlog Muḥammada Qadrī-pāše nije razmatran. Dana 28. oktobra 1883. godine, donijet je Građanski zakon (*Qānūn al-madanī*), a 13. novembra 1883., ostalih pet zakona⁶⁴ koji će se primjenjivati na nacionalnim sudovima čime je okončan proces donošenja prve zbirke Nacionalnih zakona u Egiptu (*Qawānīn al-ahliyya*). Ovaj zakonik će ostati na snazi sve do 1949. godine, kada je donesen novi Egipatski zakonik čiji jedan od autora je bio Aḥmad al-Sanhūrī. Donošenjem zakonika iz 1949., okončano je vrijeme dvojnosti pravnog sistema u Egiptu koji su prouzročile kapitulacije još iz 16. stoljeća.

4. 1. Qānūn al-madanī al-ahlī: karakteristike i sadržaj

Prikaz Egipatskog nacionalnog zakonika (*Qānūn al-madanī al-ahlī*) u daljem tekstu QMA pokazuje u kojoj mjeri je ovaj zakonik slijedio svoju osnovu – Egipatski mješoviti zakonik (*Qānūn al-madanī al-muḥtaliṭ*), u daljem tekstu QMM koji je za izvor imao Francuski civilni zakonik (*Civil Code*) u daljem tekstu FCC iz 1804. godine. Ova analiza pokazat će u kojoj mjeri je on slijedio svoju osnovu QMM, a u kojoj je bio originalan proizvod svog vremena. QMA je bio prvi od šest zakona pod nazivom *Zbirka građanskih nacionalnih zakona (Maḡmū'a al-qawānīn al-ahliyya al-madaniyya)*,

62 Vidi isto, str. 111-112. Kao i: Raspravu o prijedlogu ministra Faḥrī pāše vladi na str. 116 i odluku vlade na strani 119-120 u: *Kitāb al-Dahabī lil al-Maḥākim al-Ahliyya*, tom I., Također vidi: F. Karčić, *Društveno pravni aspekt islamskog reformizma*, str.60., Vidi također: Muḥammad Sāmī Māzin, „Maḥākim al-Ahliyya ba'd Inšā'ihā“, u: *Kitāb al-Dahabī li al-Maḥākim al-Ahliyyah*, tom I, str. 156-157.

63 Isto, str. 112.

64 Muḥammad 'Imāra, *Islāmiyyāt al-Sanhūrī pāšā*, Vol. I, str. 396

usvojenih 1883. godine.⁶⁵ Zakon (QMA) je kodificirao samo područje civilnog prava, koje obuhvata grane stvarnog i obligacionog prava, dok je nasljedno i porodično pravo ostalo van toga obuhvata. QMA sadrži četiri knjige, raspoređene po institucionalnom sistemu, kao i kod njegove osnove QMM i njegovog izvornika FCC.

4. 2. Uporedba odredbi imovinskog prava Egipatskog nacionalnog zakonika sa njegovim izvornicima

Knjiga *O imovini* (Fī al-amwāl) uređuje stvarno pravo, govori o imovini, podjeli imovine, načinima za stjecanje imovine, pravima nad imovinom, te prestanku prava i vlasništva nad njom. Podijeljena je u šest poglavlja (babova), dok je peto poglavlje podijeljeno još i na sedam odjeljaka (faslova). Prva knjiga sadrži propise opće naravi o imovini i načinu njenog stjecanja u vlasništvo, te druge oblike korištenja imovine i stjecanja stvarnih prava nad njom. Predmet prve knjige jeste stvarno pravo (koje je apsolutno), odnos posjedovanja koji djeluje prema svima (*erga omnes*), čiji je predmet imovina, odnosno u užem smislu stvar. Stvarno pravni odnosi, kao što se može zaključiti iz ovog poglavlja, dugotrajne su naravi, a za njihovo stjecanje postoje tačno određene pretpostavke, koje se moraju ispuniti.

Prvo poglavlje: *O vrstama imovine* (Fī anwā‘ al-amwāl, §§ 1-10), sadrži, po sistematici preuzetoj iz QMM-a, propise o podjeli imovine (pokretne, nepokretne) i statusu pripadka imovini koji joj služi (§§ 1-4). Potom se u §§ 5 utvrđuju prava nad imovinom i to: pravo vlasništva (*ḥaqq al-milkiyya*), pravo korištenja (*ḥaqq al-intifā‘*), pravo služnosti (*ḥaqq al-irtifāq*), pravo na koncesiju (*ḥaqq al-imtiyāz*), pravo na zalog imovine (*ḥaqq rahn*), te pravo na zadržavanje imovine (*ḥaqq al-ḥabs*) u slučaju neizmirenja obaveze. U §§ 7-8 govori se o statusu vakufske imovine i načinu stjecanja imovine putem uzukapcije (zaposjedanja). U §§ 9-10 govori se o državnoj imovini, njenim vrstama i služnostima nad njom. Sve odredbe u ovom poglavlju preuzete su iz osnove QMM, počevši od §§ 15-26, a koje je osnova QMM preuzeo iz izvornika FCC, selektivno, §§ 516-541. Primjećuje se da je §§ 10 originalan i proizvod je komisije koja je radila na izradi nacрта QMA.⁶⁶ Također, da

65 QMA je usvojen 14. oktobra 1883. godine, dok su ostali zakoni ove Zbirke usvojeni u novembru 1883. godine. Sama činjenica da je QMA odvojen od ostalih zakona daje mu na važnosti i kod samog zakonodavca. Vidi kod: *Kitāb Maǧmū‘a Qawānīn al-Ahliyya al-Madaniyya* (Cairo: Maṭba‘a al-Kubrā al-‘Āmiriyya, 1896). Također vidi: Muḥammad Aḥmad Sirāǧ, „Ǧumma wa Ta‘līq“ u: N.J.Coulson, *A History of Islamic law* (arapski prijevod) (Bayrūt: Al-Mu‘assasa al-Ġāmi‘iyya li al-Dirāsāt wa al-Našr, 1992), str. 205.

66 Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma‘a al-Iṣārah ilā al-Qawānīn al-Ahliyyah wa al-Muḥtaliṭa wa al-Faransiyya* (Cairo: Al-Maṭba‘a al-Tiǧāriyya al-Kubrā, bez god. izdanja), str. 7. www.dar.bibalex.org, pregledana 24.4.2014.

se zaključiti da su §§ 6, 7 i 8 iz osnove QMM također originalni (govore o vakufskoj imovini i haradžijskom zemljištu), jer ih ne sadrži izvornik FCC.⁶⁷ U poređenju s izvornikom FCC, broj paragrafa je manji za skoro 2/3. Zbog skraćivanja, izostavljene su čitave cjeline kao što je slučaj s odredbama koje govore o pokretnoj imovini. Izostavljanje pojedinih odredbi ne mora uvijek značiti da to umanjuje vrijednost hibrida u odnosu na osnovu ili izvornik.

Drugo, treće i četvrto poglavlje rezervirani su za govor o vlasništvu, pravu korištenja imovine i pravu služnosti nad imovinom.

Drugo poglavlje: *O vlasništvu* (Fī al-milkiyya, §§ 11-12), koji su po sistematici preuzeti iz QMM, nalaze se propisi koji vlasniku daju apsolutno pravo raspolaganja imovinom, kao i pravo na uživanje svih plodova, proisteklih iz te imovine, svejedno da li oni nastali prirodnim ili vještačkim putem. U poređenju s osnovom FCC, broj paragrafa je manji za jedan.⁶⁸ Paragraf 11 je preuzet iz osnove QMM, sažimanjem njegovih odredbi iz §§ 27 i 28, čije su formulacije preuzete iz izvornika FCC, §§ 544 i 546, dok je formulacija §§ 12 najvjerovatnije preuzeta iz izvornika direktno FCC, §§ 547.⁶⁹

Treće poglavlje: *O pravu korištenja* (Fī ḥaqq al-intifā‘ §§ 13-29), prema sistematici QMM, obuhvata odredbe koje govore o pravu korištenja tuđom imovinom. U §§ 13 definira se pojam prava na korištenje tuđom imovinom. U §§ 14-19 govori se o: uvjetima pod kojima se to pravo ima koristiti; o vremenu trajanja tog prava; o uvjetu za korisnika (život); o uvjetima korištenja imovine od strane pravnih i fizičkih lica; o prijenosu prava korištenja kod vakufske imovine s jednog lica na drugo; o pravu na izdavanju prava na korištenje pod višegodišnji zakup; a u §§ 19 se propisuje da se ovo pravo ima ukoliko se ispunjavaju prava, obaveze i odgovornost naspram imovine, kako stoji u paragrafima koji slijede.

U §§ 20-26 riječ je o pravima, obavezama i odgovornostima lica naspram imovine koju koristi. Korisnik imovine dužan ju je koristiti na način kako to odgovara prirodi same imovine; ako se radi o pokretnoj imovini obaveza je da se popiše u registar uz davanje garancije od strane korisnika; priplod koji se stekne od imovine pripada korisniku; korisnik imovine neće biti odgovoran za njenu propast ukoliko ju je upotrijebljivao na propisan način; teret troškova

67 Vidi: Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya* (Cairo: Maṭba‘a al-Raḡā‘ib, 1921), str. 28-29. Također: Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma‘a al-Išāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥṭaliṭa wa al-Faransiyya*, str. 4-5

68 Uporedi sa: *The Code Napoleon* (London: William Benning, Law Bookseller, 1827), str. 150.

69 Uporedi kod: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya* (Cairo: Dār al-Salām, 1999) str. 136-138., Također: Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma‘a al-Išāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥṭaliṭa wa al-Faransiyya*, str. 8.

za održavanje imovine padaju na korisnika; korisnik imovine nema pravo gradnje ili zasada na zemljištu na koje polaže pravo korištenja bez usmene ili pismene dozvole vlasnika.

U §§ 27-29 govori se o prestanku prava korištenja tuđe imovine. Gubljenje tog prava može biti: zbog isteka određenog roka; zbog napuštanja prava korištenja; zbog iščeznuća imovine nad kojom je postojalo pravo korištenja; ili zbog nedozvoljenog načina korištenja tuđe imovine; ili nepridržavanja uvjeta pod kojim se ona koristi. U posljednoj odredbi spominje se da se ovo pravo završava ukoliko je prekid nastupio prije navršavanja roka o održanju od 15 godina. Odredbe ovog poglavlja preuzete su iz osnove QMM §§ 29-50 i to ne u potpunosti već selekcijom. Dok je osnova QMM formulacije preuzimala putem odabira i skraćivanja iz izvornika FCC, §§ 578-618.⁷⁰ Kod §§ 15, 17, 18 i 26 vidljivo je da se radi o originalnom tekstu u osnovi QMM jer ih izvornik FCC ne sadrži, u kojima se spominje vakuf i način korištenja vakufske imovine. Vjerovatno je za osnovu ovim paragrafima poslužilo šeriatsko pravo.⁷¹

Četvrto poglavlje: *O služnostima* (Fī ḥaqq al-irtifāq §§ 30-43), sadrži propise, prema QMM sistematici, koji se odnose na prava služnosti. U §§ 30 spominje se da se to pravo ima koristiti prema ugovorima, preuzetoj obavezi i običajima. U §§ 31-33 govori se o upotrebi kanala za navodnjavanje prema pravilima vlade; o privatnim kanalima za navodnjavanje; o obavezi propuštanja vode prema drugim zemljištima. U §§ 34-37 utvrđuju se odnosi među nosiocima etažnog vlasništva i njihove obaveze; propisuje se u kojim slučajevima može doći do prodaje imovine vlasnika ukoliko ne ispunjava obaveze proistekle iz etažnog vlasništva; zabranjuje izgradnja na objektu ukoliko bi ona ugrozila njegovu sigurnost; propisuje uzajamna obaveza etažnih vlasnika za sigurnost zgrade; propisuje obaveza vlasnika prizemlja da izgradi prizemlje u slučaju rušenja zgrade, pod prijetnjom prodaje vlasništva od strane suda. U §§ 38-40 govori se o zajedničkom korištenju zidova i okapnica na međama. U §§ 41-43 govori se o obavezi izmještanja radnji i tvornica iz naseljenog mjesta; o odvodu površinskih voda; o pristupu glavnom putu i pod kojim uvjetima se to pravo može imati. Odredbe u ovom poglavlju preuzete su iz osnove QMM §§ 51-65 u potpunosti. Materijal za većinu odredbi preuzet je iz izvornika FCC §§ 637-682, a formulacije djelimično. Odredbe u §§ 31-35 i 37 su vjerovatno originalne po svom nastanku u QMM, a tiču se propisa o navodnjavanju i etažnom vlasništvu. Svoju osnovu mogle bi crpiti iz šeriatskog i običajnog prava.⁷²

70 Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašri'īyya*, str. 150-158.

71 Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma'a al-Išāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥtaliḡa wa al-Faransiyya*, str. 9 i 11.

72 Isto, str. 12-14.

Peto poglavlje: *O stjecanju vlasništva i stvarnih prava* (Fī asbāb al-milkiyya wa al-ḥuqūq al-‘ainiyya §§ 44-87), sastoji se od sedam odjeljaka, kreiranih prema sistematici izvornika QMM, i uvodnog paragrafa. U uvodnom §§ 44 govori se o načinu stjecanja vlasništva i stvarnih prava, i to putem ugovora, poklona, nasljedstva i oporuke, uzukapcije (zaposjedanjem), dodacima vlasništvu, pravom na prvenstvo kupnje i dosjelošću.⁷³

Odjeljak prvi: *O ugovorima* (Fī al-‘uqūd, §§ 45-47), govori o ugovoru i njegovim posljedicama po vlasništvo; prijenosu vlasništva nad pokretnom imovinom putem predaje; o obavezi upisa u registar vlasništva nad nepokretnostima i stvarnim pravima. Sve odredbe su preuzete iz osnove QMM, §§ 67-69, a njihove formulacije su preuzete uglavnom iz izvornika FCC §§ 1136-1141, izuzev §§ 47, koji je originalan u osnovi QMM.⁷⁴

Odjeljak drugi: *O poklonu* (Fī al-hiba, §§ 48-53), sadrži propise koji reguliraju prijenos vlasništva nad imovinom (pokretnom i nepokretnom) putem poklona. U njemu se govori o punovažnosti poklona prihvatanjem (usmeno ili pismeno); o primanju poklona od strane nasljednika, ukoliko ga je ostavitelj prihvatio prije smrti; o prihvatanju poklona od strane staratelja u korist šticećenika; o ništavnosti poklona u slučaju smrti ili pravne nesposobnosti darovatelja; o nužnosti upisa poklona u registar vlasništva ukoliko se radi o nepokretnosti ili stvarnom pravu; o zabrani uvakufljenja imovine, kako bi se izbjeglo vraćanje duga i o ništavnosti takvog vakufa. Sve odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 70-76, a osnova je preuzeta iz izvornika FCC §§ 931-939. Paragraf 50 u QMM je originalan, a §§ 53 za osnovu ima propis šeriatskog prava, jer se radi o vakufu.⁷⁵

Odjeljak treći: *O nasljeđivanju* (Fī al-mawārīt, §§ 54-55), govori se o nasljeđivanju, kao jednom od načina prijenosa vlasništva s jedne na drugu osobu. U tim odredbama se ukazuje na neophodnost uvažavanja propisa ličnog statusa (al-aḥwāl al-ṣakḥṣiyya), kojem osoba pripada (millet); te o nasljeđivanju prava korištenja vakufske imovine. Isti slučaj je i s oporukom, kao postupkom stjecanja vlasništva nad imovinom. Ova dva paragrafa preuzeta su iz osnove QMM §§ 77-78 i predstavljaju izvorne pravne odredbe koje nisu preuzete iz izvornika FCC.⁷⁶

Odjeljak četvrti: *O uzukapciji i zaposjedanju* (Fī al-tamlīk bi wad‘ al-yad, §§ 56-59), sadrži propise koji se odnose na način stjecanja vlasništva nad

73 Isto, str.15.

74 Isto, str.16.

75 Vidi: Muḥammad Qadrī pāšā, *Qānūn al-‘Adl wa al-Inṣāf* (Cairo: Dar al-Salam, 2006), str. 155., čl.26. Vidi: Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma‘a al-Iṣāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Mukhtaliṭa wa al-Faransiyya*, str. 18.

76 Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma‘a al-Iṣāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥtaliṭa wa al-Faransiyya*, str. 18-19.

imovinom koja nema vlasnika: o zaposjedanju imovine; o izuzeću državnog zemljišta iz čina zaposjedanja (osim uz vladinu dozvolu); o prestanku prava na korištenje državne imovine protekom 15 godina; o blagu koje se nađe na zemljištu u privatnom vlasništvu ili bez vlasnika; o pravu na lov i ribolov i dr. Propisi su preuzeti iz osnove QMM §§ 79-83, a njihove formulacije uglavnom slijede izvornik FCC §§ 711-715.⁷⁷

Odjeljak peti: *O preradbi* (Fī idafāt al-mulḥaqāt li al-milk, §§ 60-67), sadrži propise o naplavcima (nanosima) rijeka i jezera; o statusu opreme i alata drugih lica na zemljištu i njihovoj upotrebi; o pomiješanosti imovine (sjedinenju) i njenom statusu itd. Propisi su preuzeti iz osnove QMM §§ 84-92, čije su formulacije uglavnom sadržane u izvorniku FCC §§ 556-565, izuzev §§ 64 QMA, koji je direktno preuzet iz izvornika FCC §§ 554 i formuliran uz manju doradu od strane komisije.⁷⁸

Odjeljak šesti: *O pravu prječe kupnje* (Fī al-šuf'a fi al-'aqār, §§ 68-75), sadrži propise o pravu prječe kupnje. Odjeljak je stavljen van snage izmjenama 1901. godine, kada je donesen Zakon o pravu prječe kupnje (Qānūn al-šuf'a), koji se sastojao od 25 paragrafa i oslanjao se na propise šeriatskog prava.⁷⁹

Odjeljak sedmi: *O dosjelošti* (Fī al-tamalluk bi muḍī al-mudda al-ṭawīla, §§ 76-87), sadrži propise koji reguliraju pravo dosjelošti nad imovinom ili stvarnim pravima. U §§ 76-78 spominju se uzroci koji dovode do dosjelošti i o neophodnom proteku vremena da bi se ovo pravo moglo realizirati. U §§ 78-82 govori se u kojim prilikama se ovo pravo može steći. U §§ 83-87 govori se o sposobnostima osobe koja se poziva na dosjelošt; o pravu na povrat novca, ukoliko je lice kupilo ukradenu ili izgubljenu stvar pod izgovorom prodavca da je stečena pravom na dosjelošt i drugo. Propisi su preuzeti iz osnove QMM §§ 102-116, selektivno, dok su formulacije, također selektivno, preuzete iz izvornika FCC §§ 2220-2280. U poređenju s izvornikom FCC, skraćivanje je načinjeno u hibridu QMA.⁸⁰

Šesto poglavlje: *O prestanku vlasništva i stvarnog prava* (Fī zawāl al-milkiyya i huqūq al-'ayniyya, §§ 88-89), sadrži propise o prestanku vlasništva i stvarnih prava. Poglavlje je uređeno prema sistematici QMM. Pominju se tri uzroka koji dovode do prestanka vlasništva nad imovinom ili stvarnih prava,

77 Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma'a al-Išāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥṭaliṭa wa al-Faransiyya*, str. 19-20.

78 Vidi kod: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī'iyya*, str. 141.

79 Vidi: Muḥammad Kāmil Mursī bay i 'Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maḡmū'a Qawānīn al-Maḥākim al-Ahliyya wa al-Šar'iyya*, str. 94-97.

80 Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma'a al-Išāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥṭaliṭa wa al-Faransiyya*, str. 32-34.

i to: prijenos vlasništva na drugu osobu; izuzeće imovine po sili zakona; ili da to iziskuje opći interes. Svako izuzimanje imovine mora biti u skladu sa zakonom. Odredbe u ovom poglavlju također su preuzete iz osnove QMM §§ 117 i 121.

4. 3. Opće odredbe o obaveznom pravu u Egipatskom nacionalnom zakoniku u poređenju s njegovim izvornicima

Knjiga *O obaveznim pravima i ugovorima* (Fī al-ta‘ahhudāt wa al-‘uqūd, §§ 90-234), predstavlja opći dio obaveznog prava. Sadrži propise o osnovama obaveznog prava, a sastoji se od šest poglavlja, podijeljenih na 144 paragrafa. Peto poglavlje je podijeljeno na odjeljke (ukupno sedam). Sistematika ovog poglavlja, kao i prethodnog, preuzeta je iz izvornika QMM, čije su odredbe preuzimane selektivno iz osnove FCC. U ovoj knjizi se govori o prenošenju prava s jednog lica na drugo. Za razliku od one koja govori o stvarnim pravima koja su apsolutna (erga omnes), obavezna prava su relativna i djeluju (inter pares) među tačno određenim subjektima. Predmet obaveznih prava jesu činidbe. Za razliku od stvarnih prava, gdje su pravni odnosi dugotrajni i statični, kod obaveznih su dinamični i kratkotrajni, što se vidi iz pravnih odredbi koje reguliraju ovu oblast.

Prvo poglavlje: *O obaveznim pravima općenito* (Fī al-ta‘ahhudāt ‘alā al-‘umūm, §§ 90-127), sadrži propise o osnovama obaveznog prava u pravnim poslovima stranaka. U njemu se govori o: prirodi obaveznog odnosa; odnosu između vjerovnika i dužnika (činidba) koji može biti: davanje, činjenje, propuštanje ili trpljenje; o tome šta može biti osnov za činidbu: sporazum, ljudska radnja ili slovo zakona; o tome da činidba bude moguća, određena ili određiva; o alternativnim, fakultativnim i generičkim činidbama; o rokovima za ispunjenje činidbe od strane dužnika; o povezivanju činidbe s nekim događajem u budućnosti od kojeg ona zavisi; o djeljivim, nedjeljivim i solidarnim obavezama dužnika; o otpustu duga; o odštetnim zahtjevima zbog neispunjenja obaveze; o ograničavanju kamate u građanskim i trgovačkim pravnim poslovima i dr.

Odredbe u ovom poglavlju preuzete su iz osnove QMM (§§ 144-187). To preuzimanje je bilo u najvećoj mjeri prevođenjem odredbi iz osnove QMM, a u manjoj mjeri vidljivo je sažimanje nekoliko odredbi u jednu u QMA, kao što je slučaj s odredbom u §§ 108 QMA-a, koja je nastala sažimanjem §§ 162, 163 i 164 QMM. U pogledu §§ 124, vidljivo je da je on dopunjen dekretom iz 1892. godine, kao i §§ 125.⁸¹ Odredbe i ovog poglavlja, kao i prethodnih koje su preuzimane iz QMM, u najvećoj mjeri su formulacije odredbi preuzi-

81 Vidi: Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāh al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 41.

manih iz izvornika FCC (§§ 1101-1218). To preuzimanje, kao što se vidi, bilo je veoma restriktivno i selektivno u odnosu na njihov broj u izvorniku FCC.⁸²

Drugo poglavlje: *O obaveznim pravima zasnovanim na sporazumu ugovornih strana* (Fī al-ta‘ahhudāt al-mutarattiba ‘alā tawāfuq al-muta‘āqidīn, §§ 128-143) sadrži propise koji govore o pretpostavkama valjanog ugovora, i to: o posljedicama nepostojanja poslovne sposobnosti kod sklapanja ugovora; o ograničenoj i neograničenoj poslovnoj sposobnosti; o odlučivanju o stepenu poslovne sposobnosti shodno propisima statusa milleta kome lice pripada; o punovažnosti volje kada je narušena grješkom, prinudom ili prjevarom; o nagodbi koju postigne treće lice u nečiju korist; o tumačenju nagodbi; o pravu vjerovnika da ograniči postupanja dužnika koja mogu naštetiti vjerovniku i dr.

Sve odredbe u ovom poglavlju preuzete su iz osnove QMM, §§ 188-204. Odredba u §§ 130 u QMA, koja je preuzeta iz osnove QMM §§ 190, predstavlja originalnu odredbu u kojoj se govori o poslovnoj sposobnosti, zasnovanoj na propisima milletskeg pravnog sistema.⁸³ Formulacije su preuzete iz osnove QMM, u kojem su selektivno preuzimane iz izvornika FCC (§§ 1108-1168).⁸⁴

Treće poglavlje: *O obaveznim pravima zasnovanim na radnjama* (Fī al-ta‘ahhudāt al-mutarattiba ‘alā al-af‘āl, §§ 144-153), sadrži propise koji govore o: naplatnim ugovorima i poslovima, o obavezi povrata stvari ukoliko je uzeta bez prava; o odgovornosti za uzetu stvar bez polaganja prava nad njom; o davanju kao podmirenju duga drugoj osobi bez prava povrata; o plaćanju duga vjerovniku grješkom i potraživanju od dužnika; o namirenju štete od strane počinitelja ili osoba koje su pod njegovom odgovornošću; o obavezi namirenja štete koju nanese životinja u vlasništvu osobe i dr.

Sistematika ovog poglavlja preuzeta je iz osnove QMM (§§ 205-215). Odredbe su prevodene uglavnom doslovno. U §§ 151 QMA došlo je do sažimanja dviju odredbi osnove QMM §§ 212, 213, čime se postigla jasnoća i konciznost. U osnovi QMM sadržaj i formulacije odredbi su preuzeti iz izvornika FCC (§§ 1375-1385) sažimanjem više odredbi u jednu, selektivnom metodom.⁸⁵

82 Maḥlūf bin Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 239-293. Također: Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 37-41.

83 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 41.

84 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str.41-42. Također: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 241-270.

85 Muḥammad Kāmil Mursī bay i Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str.41-42., Također: *The Code Napoleon* (London: William Benning, Law Bookseller, 1827), str. 376-379.

Četvrto poglavlje: *O obligacijama koje proističu iz zakona* (Fī al-iltizāmāt allatī yūğibuhā al-qānūn, §§ 154–157), sadrži propise koji govore o: o obavezama koje proistječu iz zakona; o obavezama u kojima se zahtijeva solidarnost: obavezama djece prema roditeljima, obavezi roditelja prema djeci, o obavezi supružnika jednog prema drugom; o iznosu obaveze izdržavanja prema mogućnostima i dr.

Odredbe poglavlja su preuzete iz sistematike osnove QMM (§§ 216-219). Kao osnova za njihovu formulaciju poslužio je izvornik FCC, tako što su formulacije njegovih odredbi sažimane i selektivno birane za potrebe osnove QMM, a potom prenesene u hibrid QMA. Većina formulacija FCC je preuzeta iz §§ 205-212, dok je formulacija odredbe §§ 154 QMA preuzeta direktno iz FCC §§ 1202.⁸⁶

Peto poglavlje: *O prestanku obaveznih prava* (Fī inqidā' al-ta'ahhudāt, §§ 158-213), sadrži propise o ispunjenju obaveza: o raskidu ugovora o obaveznim pravima; o oslobađanju od duga; o preuzimanju duga od strane drugog lica; o kompenzaciji; o konfuziji; o zastari.

Za razliku od drugih, ovo poglavlje je najveće po broju pravnih odredbi, što govori o slojevitosti propisa koje uređuje. Uređeno je prema sistematici preuzetoj iz QMM, a podijeljeno je na uvodni paragraf i sedam odjeljaka. Odredbe su preuzimane iz osnove QMM (§§ 221-277), uglavnom doslovnim prevodjenjem. U poređenju s izvornikom FCC, vidljivo je da su formulacije preuzimane iz izvornika FCC u osnovu QMM, a preko njega u QMA, sažimanjem i selekcijom pravnih odredbi izvornika FCC (§§ 1234-1301) iz različitih instituta.⁸⁷

Šesto poglavlje: *O dokazivanju dugova i dokazivanju podmirenja* (Fī itbāt al-duyūn wa itbāt al-taḥalluṣ minhā, §§ 214-234), sadrži propise o dokazivanju postojanja duga od strane vjerovnika i njegovog izmirenja od strane dužnika; o potrebi postojanja pisanog traga o postojanju obaveznog prava (obligacije), ukoliko dug prelazi određeni iznos (određen zakonom), a nije trgovački; o okolnostima koje su dovele do postojanja obaveznog odnosa, kao dokaza za postojanje obaveze; o plaćanju kamate, kao dokazu za postojanje obaveznog odnosa (duga); o dokazivanju obaveze pred sudom; o službenim i neslužbenim ispravama kod dokazivanja obaveze; o mjenici kao dokaznom sredstvu i drugi propisi.

Sistematika poglavlja preuzeta je iz QMM, §§ 280-299.⁸⁸ Odredbe koje se nalaze u hibridu QMA doslovno su prevedene, izuzev pravne odredbe u §§

86 Muḥammad Kāmil Mursī bay i 'Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Mağmū'a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar'īyya*, str. 43. Također: *The Code Napoleon* (London: William Benning, Law Bookseller, 1827), str. 57-59 i 326-327.

87 Muḥammad Kāmil Mursī bay i 'Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Mağmū'a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar'īyya*, str. 44-49. Također: *The Code Napoleon*, str. 335-353.

88 Muḥammad Kāmil Mursī bay i 'Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Mağmū'a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar'īyya*, str. 49-51.

214, koja je nastala sažimanjem dviju odredbi iz §§ 278 i 279 osnove QMM. Kao i kod prethodnih poglavlja, odredbe osnove QMM preuzimane su iz izvornika FCC i to tako što su formulacije nastale selekcijom i skraćivanjem pojedinih paragrafa iz instituta FCC. Većina materijala preuzeta je iz FCC, §§ 1315-1356.⁸⁹

4. 4. Odredbe o obligacionim ugovorima u Egipatskom nacionalnom zakoniku u poređenju s njegovim izvornicima

Odredbe u knjizi *O obligacionim ugovorima* (Fī al-‘uqūd al-mu‘ayana, §§ 235- 553) odnose se na pojedinačne ugovore obaveznog prava. Knjiga je podijeljena na jedanaest poglavlja, koji se još dijele na odjeljak (faṣl), ogranak (far‘), dio (qism) i predmet (mabḥaṭ). S obzirom na materiju na koju se odnosi, najopširnija je i najdetaljnija u reguliranju pravnih odnosa među subjektima obaveznog prava. Ugovori koji nastaju na tragu obaveznih odnosa postaju zakoni za subjekte koji u njima učestvuju. Ovi ugovori se mogu razvrgnuti ukoliko postoji obostrana volja ili prema odredbama zakona kada se to predviđa. Povrjeda ugovora uzrokuje pravne posljedice, kao što su: odgovornost za štetu, raskid ugovora, upotreba ugovorene kazne, kamate i druga sredstva osiguranja. Obligacioni ugovori stvaraju relativne pravne učinke, jer djeluju samo prema ugovornim stranama, a izuzetak su oni ugovori koji se upisuju u zemljišnu knjigu i koji proizvode posljedice (erga omnes) prema svima.

Prvo poglavlje: *O kupoprodaji* (Fī al-bay‘, §§ 235-355), sadrži propise koji govore o prirodi ugovora o kupoprodaji. Poglavlje je podijeljeno na sedam odjeljaka, a odjeljci u još nekoliko manjih cjelina. Sistematika je preuzeta iz osnove QMM.

U prvom odjeljku *O propisima kupoprodaje* (Fī aḥkām al-bay‘, §§ 235-245), govori se o prirodi kupoprodajnog ugovora, kojim se vrši prijenos vlasništva; o izražavanju volje subjekata obaveznog odnosa; o uvjetima koji utječu na izvršenje kupoprodaje; o nespominjanju uvjeta i roka plaćanja; o plaćanju takse; o ugovoru đuture i drugim propisima. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 300-311, doslovnim prevođenjem i sažimanjem više odredbi u jednu, kao što je slučaj s odredbom §§ 237 QMA, koja je nastala sažimanjem §§ 302 i 303 QMM.⁹⁰ Formulacija pravnih odredbi osnova QM je preuzeta iz izvornika FCC §§ 1582-1593, selekcijom i sažimanjem više odredbi u jednu.⁹¹

89 *The Code Napoleon*, str. 357-371. Uporedi također: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 333-342.

90 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāh al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 51-52.

91 *The Code Napoleon*, str. 440-442. Uporedi također: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 419-425.

U drugom odjeljku *O ugovornim stranama* (Fī al-muta‘āqidayn, §§ 246-258), govori se o poslovnoj sposobnosti ugovornih strana; o pravnoj sposobnosti prodavca da raspolaže predmetom prodaje; o slobodnoj volji za sklapanje ugovora; o poznavanju predmeta kupoprodaje; o kupoprodaji na smrtnoj postelji i njenom osporavanju; o zabrani kupovine državne imovine i imovine štićenika od strane državnih službenika i staratelja, zbog sukoba interesa i bez dozvole suda i o drugim propisima. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 312-325, prevođenjem. Odredbe §§ 246, 257 i 258 formulirane su iz izvornika FCC §§ 1594, 1596 i 1597, dok su ostale preuzete iz šeriatskog prava, jer ih izvornik ne sadrži.⁹²

U trećem odjeljku: *O predmetu kupoprodaje* (Fīmā yubā‘, §§ 259-265) govori se o tome šta sve može i kakav može biti predmet kupoprodaje; o dozvoljenosti predmeta za promet (da ima vrijednost i da se može predati kupcu u vlasništvo); o kupoprodaji predmeta i stvarnih prava; o zabrani prodaje nasljednog dijela za života ostavitelja; o ništavnosti kupoprodaje imovine drugih lica, osim uz njihovu dozvolu; o pravu kupca na povrat naknade, ako se pokaže da prodavac nije vlasnik predmeta ili stvarnog prava; i o drugim propisima. Preuzeti su iz osnove QMM §§ 326-334, putem prevođenja odredbi koje su preuzete iz izvornika FCC, §§ 1598-1600.⁹³

Odjeljak četvrti: *O posljedicama kupoprodaje* (Fī mā yatarattab ‘alā al-bay‘, §§ 266-335) podijeljen je na više dijelova i uvodni paragraf. Govori o prijenosu vlasništva nad stvarima ili stvarnim pravima; o obavezi prodavca da preda stvar kupcu; o obavezi plaćanja naknade od strane kupca; o načinu i uvjetima prijenosa vlasništva; o obavezi registracije prijenosa nekretnine u registar; o stavljanju predmeta na raspolaganje kupcu; o načinu predaje pokretne i nepokretne stvari; o roku za predaju ako jeste ili nije naznačen u ugovoru; o pravu prodavca na zadržavanje stvari dok kupac ne izvrši obavezu plaćanja naknade; o troškovima predaje predmeta; o predaji voćnjaka, ziratnih zemljišta i stanova s pokretnim stvarima; o propadanju predmeta prije predaje; o obavezi povrata naknade ako se pokaže spornim vlasništvo nad predmetom; o pravima kupca na raskid ugovora prije i poslije predaje; o propadanju predmeta zbog mahane; o upotrebi predmeta od strane kupca nakon što je saznao za mahanu; o obavezi kupca na izmirenje obaveze; o pravu kupca na zadržavanje naknade ako nije u stanju preuzeti predmet kupoprodaje; o tome da sud neće davati dodatni rok kupcu za izmirenje obaveze, već će raskinuti ugovor; o neizmirenju naknade kod prodaje pokretne imovine, što znači njen prekid bez obznanjivanja, i drugi propisi.

92 Vidi: *The Code Napoleon*, str. 442-444. Uporedi također: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 426-428.

93 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 53. Vidi također: *The Code Napoleon*, str. 444. Uporedi i: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 282.

Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 336-418, a njihove formulacije su uglavnom iz izvornika FCC §§ 1555-1657, preuzete selekcijom odredbi, njihovim doslovnim prevođenjem ili sažimanjem nekoliko u jedan paragraf.⁹⁴

Odjeljak peti: *O zahtjevu za korigiranje cijene zbog obmane* (Fī al-da‘wā bi talab takmila ṭaman al-mabī‘ bi sabab al-gubn al-fāhiš, §§ 336-337) sadrži propise o korigiranju cijene kada je ona nastala obmanom o stvarnoj vrijednosti predmeta. Pravo korigiranja prestaje nakon dvije godine od stjecanja punoljetstva ili smrti osobe. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 419-420, a njihova formulacija je prema izvorniku FCC §§ 1674 i dalje.⁹⁵

Odjeljak šesti: *O hipotekarnoj prodaji* (Fī al-bay‘ al-wafā’ī, §§ 338-347) sadrži propise o hipotekarnoj prodaji, kao zalogu za povrat duga ili prodaji s pravom povrata, ako to prodavac poželi. Zaključenje hipotekarne prodaje znači da je kupac postao vlasnik stvari s uvjetom povrata. Ako se prodavac bude pridržavao uvjeta, smatrat će se da predmet hipotekarne prodaje nije izašao iz njegova vlasništva. Također sadrži i odredbe o roku trajanja hipotekarne prodaje; o uvjetima za prekid hipotekarne prodaje; o povratu hipotekarne stvari i opterećenjima nad njom i druge propise. Odredbe su preuzete iz sistematike osnove QMM §§ 421-433, putem prevođenja, gdje su stigle iz izvornika FCC §§ 1659-1667, selekcijom i sažimanjem više paragrafa u jedan.⁹⁶ Zakonom iz 1923. godine izmijenjeni su §§ 338 i 339, zakonom pod nazivom *Qānūn li ta ‘dīl ba ‘d mawādd al-qānūn al-madanī al-ahlī al-hāšša bi al-bay‘ al-wafā’ī wa al-rahn al-‘aqārī*, koji je sadržavao samo tri paragrafa. Prvim paragrafom su izvršene izmjene §§ 338 i 339 iz 1883. godine.⁹⁷

Odjeljak sedmi: *O prijenosu duga i prodaji prava drugima* (Fī al-ḥawāla bi al-duyūn wa bay‘ muḡarrad al-ḥuqūq bi al-nisba li gayr al-muta‘āqidīn, §§ 347-355) sadrži propise o prodaji dugova i stvarnih prava; o prijenosu vlasništva nad dugom, uz pristanak dužnika pisanim putem; o drugim propisima vezanim za prijenos duga. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 434-443. Dio odredbi preuzet je iz izvornika FCC §§ 1689-1701.⁹⁸

94 *The Code Napoleon*, str. 444-458. Uporedi također: Maḡlūf b. Muḡammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 432-464, Muḡammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḡ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḡākim al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 54-61.

95 Muḡammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḡ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḡākim al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 61. Također: *The Code Napoleon*, str. 462 i dalje. Uporedi i: Maḡlūf b. Muḡammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 475-476.

96 Muḡammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḡ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḡākim al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 61-62. Vidi također: *The Code Napoleon*, str. 458-460. Uporedi i: Maḡlūf b. Muḡammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 465-470.

97 Muḡammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma‘a al-Išāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḡtaliḡa wa al-Faransiyya*, str. 199-200.

98 Muḡammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḡ al-Sayyid, *Maḡmū‘a Qawānīn al-Maḡākim al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str.62-63. Vidi također: *The Code Napoleon*, str. 465-468.

Drugo poglavlje: *O trampī* (Fī al-mu‘āwāḍa, §§ 356-360) sadrži propise o trampī između ugovornih strana; o načinu zaključenja ovakvog ugovora; ako stvar trampe nije u vlasništvu ugovorne strane i drugim propisima. Sve odredbe ovog poglavlja direkto su preuzete iz izvornika FCC (§§ 1703-1707), tako da je FCC poslužio kao osnova za prijenos (recepciju) odredbi u QMA. Vidljivo je da su odredbe doslovno prevedene, izuzev dijela odredbe §§ 359 QMA, u kojoj se spominje period od pet godina kojeg FCC ne sadrži.⁹⁹

Treće poglavlje: *O zakupu* (Fī al-iğārāt, §§ 361-418) sadrži propise o zakupu, podijeljene u dva odjeljka. Na početku poglavlja nalazi se uvodni paragraf, u kojem se govori o dvije vrste zakupa: o zakupu stvari i o najmu lica za službu ili proizvodnju.

Odjeljak prvi: *O iznajmljivanju stvari* (Fī iğāra al-ašyā’, §§ 362-400) sadrži propise koji govore o prirodi ovog obaveznog odnosa (obligacije), o načinu dokazivanja njegova postojanja; o dužini trajanja ugovora ukoliko je sklopljen od strane staratelja ili tutora (3 godine); o sporenju više zakupaca oko zakupljene stvari; o pravu zakupca na iznajmljivanje zakupljene stvari; o odgovornosti zakupca ukoliko iznajmi zakupljenu stvar; o upotrebi iznajmljene stvari; o povratu iznajmljene stvari vlasniku; o plaćanju zakupnine u predviđenom roku; o prestanku zakupa zbog isteka roka; o usklađivanju roka ako nije naveden u ugovoru, a prema prirodi zakupnog odnosa; o rokovima iznajmljivanja ziratnih zemljišta; o raskidu zakupnog odnosa zbog neispunjavanja obaveza; o statusu zakupnog odnosa smrću jedne od ugovornih strana; o troškovima održavanja zakupnog dobra i o drugim propisima. Odredbe QMA preuzete su iz QMM §§ 445-488 doslovnim prevođenjem ili sažimanjem više njih u jednu odredbu, dok ih je osnova QMM preuzimala iz izvornika FCC §§ 1708-1777, istom metodom selekcije i sažimanja. Poređenjem ove materije u ova dva zakonika može se primijetiti koliko je bilo izraženo skraćivanje teksta i broja odredbi u odnosu na izvornik FCC.¹⁰⁰

Odjeljak drugi: *O najmu lica za službu i proizvodnju* (Fī iğār al-ašhās wa ahl al-san’, §§ 401- 418) sadrži propise o najmu lica za službu (na duži ili kraći period): o naknadi najamniku zbog jednostranog prekida ugovora i drugim troškovima; o prekidu ugovora o najmu uz obostrano zadovoljstvo; o utvrđivanju naknade za najam ako nije navedena u ugovoru; o unajmljivanju lica za proizvodnju određenog proizvoda ili na određeni rok; o unajmljivanju arhitekta za izradu projekta ili za vršenje nadzora; o prestanku najma za pro-

Uporedi i: Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 483-487.

99 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Mağmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyyah wa al-Šar‘iyya*, str.63-64. Vidi također: *The Code Napoleon*, str. 468-469.

100 Maḥlūf b. Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 490-524.

izvodnju; o davanju posla drugom od strane najamnika u proizvodnji i druge propise. Propisi u ovom odjeljku su preuzeti iz osnove QMM §§ 489-510 na isti način kao i u prethodnom odjeljku, čija formulacija je nastala preuzimanjem iz izvornika FCC §§ 1780-1793, putem selekcije i sažimanja odredbi.¹⁰¹

Poglavlje četvrto: *O preduzećima* (Fī al-šarikāt, §§ 419-462) sastavljeno je od dva odjeljka.

Odjeljak prvi: *O ugovoru o preduzeću* (Fī ‘aqd al-šarika, §§ 419-447) sadrži propise o prirodi ovog ugovora; o udruživanju sredstava i podjeli dobiti; o tome šta sve može biti predmetom udruživanja: novac, vrijednosni papiri, pokretne i nepokretne stvari, stvarna prava i druga imovina; o dionicama preduzeća koje su u vlasništvu preduzeća kao pravnog lica; o postavljanju direktora u preduzeću; o prestanku ugovora o preduzeću; o sudskom prekidu ortačkog odnosa u preduzeću na zahtjev jednog od osnivača i druge propise. Odredbe ovog odjeljka preuzete su iz osnove QMM §§ 511-544, uglavnom prevođenjem ili sažimanjem odredbi. Formulacije su preuzete iz izvornika FCC §§ 1832-1873, na isti način.¹⁰²

Odjeljak drugi: *O podjeli preduzeća i drugim pitanjima* (Fī qisma al-šarikāt wa gayrihā, §§ 448-462) sadrži propise o podjeli profita među osnivačima preduzeća; o tome da je za valjanu odluku potrebna većina; o nadležnostima suda u slučaju spora; o potraživanju dugova od preduzeća; o kupnji ortačkog udjela i druge propise. Propisi i u ovom odjeljku, kao i u prethodnom, preuzeti su iz osnove QMM §§ 545-561, a u koju su uvedeni iz izvornika FCC §§ 829-882, selekcijom i sažimanjem.¹⁰³

Peto poglavlje: *O posudbi i pripadajućim nadoknadama* (Fī al-‘āriya wa al-irādāt al-murattaba, §§ 463-481) sadrži propise raspredene u dva odjeljka i tri uvodna paragrafa. Uvodni paragrafi se referiraju na vrste posudbi i na posudbu potrošne i nepotrošne stvari.

Odjeljak prvi: *O posudbi (stvari) za upotrebu* (Fī ‘āriya al-isti‘māl, §§ 467-472), sadrži propise o prirodi ovog obaveznog odnosa; o posudbi; o upotrebi stvari bez naknade; o garanciji za posuđenu stvar; o načinu upotrebe posuđene stvari; o roku njena povrata vlasniku i druge propise. Odredbe ovog odjeljka preuzete su iz osnove QMM §§ 564-575, dok je njihova formulacija preuzeta iz izvornika FCC §§ 1874-1888.¹⁰⁴

101 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāh al-Sayyid, *Mağmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 68-70.

102 Isto, str. 70-73.

103 Isto, str. 73-74.

104 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāh al-Sayyid, *Mağmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 74-75. Također vidi: Makhlūf bin Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī‘iyya*, str. 512-515.

Odjeljak drugi: *O posudbi potrošnih stvari i pripadajućim naknadama* (Fī ‘āriya al-istihlāk wa fī al-irādāt al-murattaba, §§ 473-481) govori o posudbi potrošnih stvari; o obavezi vraćanja posudbe; o tome šta može biti predmet posudbe kod potrošnih stvari; o sudskom određenju roka za povrat, kada rok nije nažnačen u ugovoru; o tome da je posudba ugovor bez naknade, izuzev kada se drukčije naznači; o ograničavanju kamate na godišnjem nivou ukoliko je ona predmet ugovora o zajmu; o ugovoru o posudbi koji donosi trajni prihod vlasniku zajma i drugim propisima. Odredbe ovog odjeljka su također preuzete iz osnove QMM §§ 576-589, neke od njih su originalne (477, 478) dok su druge preuzimane iz izvornika FCC §§ 1843-1878.¹⁰⁵

Šesto poglavlje: *O depozitu* (Fī al-wadī‘a, §§ 482-494), sadrži propise o depozitu općenito; o obavezi čuvanja predmeta depozita; o dužnostima i pravima depozitara i deponenta; o pravu deponenta na naknadu troškova za čuvanje predmeta; o nagradi za čuvanje; o sekvestru; o odgovornosti hotelijera za čuvanje stvari; o prodaji ili poklonu depozita i drugim propisima. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 590-603, čije formulacije su preuzete iz izvornika FCC putem selekcije i sažimanjem više odredbi u jednu.¹⁰⁶

Sedmo poglavlje: *O jamstvu* (Fī al-kafāla, §§ 495-511) odnosi se na propise o obavezi izmirenja duga od strane jamca ukoliko ga dužnik ne izvršava; o iznosu jamstva; o isplati jamstva bez znanja dužnika; o objedinjavanju jamstva; o pravu jamca da potražuje od dužnika; o pravu vjerovnika da potražuje dug od jamca; o postupnom izmirenju duga i smanjivanju jamstva i drugim propisima. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 604-624, doslovnim prijevodom ili sažimanjem više odredbi u jednu. Formulacija odredbi je preuzeta iz izvornika FCC §§ 2011-2038, preko QMM, putem selekcije i doslovne recepcije.¹⁰⁷

Osmo poglavlje: *O punomoći* (Fī al-tawkīl, §§ 512-531) sadrži propise koji se odnose na prirodu ugovora kojim se prenosi pravo zastupanja na drugu osobu prema trećim licima. Zastupanje može biti s naknadom ili bez nje, a punomoć može biti opća ili posebna. U poglavlju se govori i o ništavnosti priznanja prava na štetu lica koje se zastupa; o obavezi više opunomoćenika u istom predmetu na međusobnu saradnju; o jasnoći punomoćstva; o odgovornosti opunomoćenika i o drugim propisima. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 625-652, a kao izvornik je poslužio FCC §§ 1981-2003.¹⁰⁸

105 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Mağmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 75-76.

106 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Mağmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 76.

107 Isto, str. 77-78.

108 Isto, str. 79-80.

Deveto poglavlje: *O nagodbi* (Fī al-ṣulḥ, §§ 532-539) sadrži propise o odricanju od određenih prava nagodbom ugovornih strana, da bi se riješio spor ili njegovo nastajanje; o situacijama u kojima nagodba nije prihvatljiva (utvrđivanje porijekla osobe, nagodba o općem poretku); o nagodbi u imovinskim pitanjima; o tumačenju nagodbe i drugim propisima. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 653-661, čiji je izvornik FCC §§ 2044-2051.¹⁰⁹

Deseto poglavlje: *O zalogu* (Fī al-rahn, §§ 540-552) sadrži propise o ugovoru o zalogu; o pravu vjerovnika da drži založenu stvar do ispunjenja duga; o ništavnosti zaloga; o jednoj založenoj stvari za više dugova; o pravu vjerovnika da traži prodaju zaloga; o tome šta može biti predmet zaloga; o dokazivanju trećih lica da se radi o zalogu; o registraciji zaloga kod sudova; o čuvanju zaloga i druge propise. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 662-677, putem doslovne recepcije. Za osnovu je uzet izvornik FCC §§ 2071-2091.¹¹⁰ Paragraf 540 je dopunjen zakonom o izmjenama i dopuni QMA iz 1923. godine, pod nazivom: *Qānūn li ta'dīl ba'd mawādd al-qānūn al-madanī al-ahlī al-ḥāṣṣa bi al-bay' al-wafā'ī wa al-rahn al-'aqārī*, tako što mu je dodat stav 2.¹¹¹

Jedanaesto poglavlje: *O dugotrajnom zakupu zaloga* (Fī al-garūqa, §§ 553) sadrži odredbu kojom se utvrđuje dozvola dužnika vjerovniku da koristi založenu nepokretnost, sve dok se ne izmiri dug. Ova odredba je, po svemu sudeći, originalna, jer se ne nalazi u izvorniku FCC-a, a vezana je za način poslovanja u Egiptu tokom 19. stoljeća kod iznajmljivanja haradžijske zemlje. Odredba je vjerovatno preuzeta iz Egipatskog zemljišnog zakonika, donesenog u vrijeme Sa'īd-pāše.¹¹²

4. 5. Odredbe o dužničkom pravu

O pravima vjerovnika (Fī ḥuqūq al-dā'inīn, §§ 554-641) sadrži propise o pravima vjerovnika u obaveznom odnosu. Kao jedan od subjekata obaveznog odnosa, vjerovnik ima ovlaštenja (pravo) na činidbu dužnika i zahtjev (tužbu) u vidu samopomoći ili državne prinude na ispunjenje činidbe od strane dužnika u njegovu korist. Knjiga se sastoji od tri poglavlja. Prvo poglavlje govori

109 Muḥammad Kāmil Mursī bay i 'Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maǧmū'a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar'iyya*, str. 80-81., Maḥlūf bin Muḥammad al-Badāwī al-Minyāwī, *Al-Muqāranāt al-Tašrī'iyya*, str. 647-650., *Code Napoleon*, 553-554.

110 Muḥammad Kāmil Mursī bay i 'Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Maǧmū'a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar'iyya*, str. 81-82.

111 Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma'a al-Išāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥtaliḥa wa al-Faransiyya*, str. 199-200.

112 Salīb Sāmī bay, „Al-Tasḡīl Ishhār al-Tašāruffāt al-'Aqārīyya“ u: *Maǧalla al-Muḥāmāt* (Cairo: God. VIII, br. 6-7, mart-april, 1928): str. 5, www.mohamoon.com, pregledana, 7.5.2014.

o vrstama vjerovnika i podijeljeno je na pet odjeljaka koji govore: o običnim dugovima; o zalogu nepokretnosti; o ovlaštenjima vjerovnika nad nepokretnostima dužnika; o prioriternim dugovima; o pravu na zadržavanje stvari. Drugo poglavlje govori o utvrđivanju stvarnih prava, a treće je posvećeno propisima vezanim za registar nepokretnosti i stvarnih prava.

Prvo poglavlje: *O vrstama vjerovnika* (Fī anwā‘ al-dā’inīn, §§ 554-605) sastoji se iz pet odjeljaka i uvodnog paragrafa. U uvodnom paragrafu su nabrojane vrste vjerovnika: obični vjerovnik, vjerovnik sa zalogom, vjerovnik s ovlaštenjima nad nepokretnostima dužnika, vjerovnik s prvenstvom naplate, vjerovnik s pravom zadržavanja imovine dužnika do izmirenja duga. Uvodni paragraf je preuzet iz osnove QMM §§ 678, a njegova formulacija je preuzeta iz izvornika FCC §§ 2073, 2092, 2095 i 2114.¹¹³

Odjeljak prvi: *O običnim dugovima* (Fī duyūn al-‘ādiya, §§ 555-556) sadrži propise po kojima se dozvoljava vjerovnicima da naplate svoja potraživanja od dužnika prema zakonu i ne dozvoljava se ometanje dužnika u raspolaganju imovinom, osim ako je štetno po vjerovnika. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 679 i 680, koje su prenesene iz izvornika FCC §§ 2092 i 1167.¹¹⁴

Odjeljak drugi: *O založenoj nepokretnosti* (Fī rahn al-‘aqārī, §§ 557-594) sadrži propise o: registraciji založene nepokretnosti; o statusu zaloga lica koje nema poslovnu sposobnost; o tome da se može založiti samo ona nepokretnost koja se može prodati na licitaciji; da založene nepokretnosti moraju biti u potpunosti određene; o propasti zaloga zbog prirodne nepogode; o obavezi registra zaloga kod suda; o obavezi obnove registra zaloga nakon izvjesnog vremena; o zabrani brisanja zaloga iz registra osim uz dozvolu vjerovnika ili ovlaštene osobe; o pravu vjerovnika da oglasi prodaju zaloga; o obavezi čuvanja zaloga od osobe koja ga posjeduje; o javnoj ponudi prodaje zaloga i propisima o tome i druge propise. Odredbe ovog odjeljka preuzete su iz osnove QMM §§ 681-720, doslovnim prevođenjem u većini slučajeva. U nekoliko slučajeva došlo je do sažimanja dviju odredbi u jednu, a u jednom slučaju i do razdvajanja jedne odredbe QMM §§ 696 na dvije u QMA §§ 573 i 574. Formulacije su u većini slučajeva preuzete iz izvornika FCC §§ 2124-2191, putem selekcije i sažimanja.¹¹⁵

Odjeljak treći: *O ovlaštenjima vjerovnika nad nepokretnostima dužnika* (Fī iḥtišāš al-dā’in bi ‘aqārāt maḍīnih li ḥuṣūlih ‘alā duyūnih, §§ 595-600) sadrži propise koji govore o ovlaštenjima vjerovnika nad nepokretnostima

113 Muḥammad Kāmil Mursī bay i ‘Abd al-Fattāḥ al-Sayyid, *Mağmū‘a Qawānīn al-Maḥākīm al-Ahliyya wa al-Šar‘iyya*, str. 83.

114 Isto, str. 83.

115 Isto, str. 83-87.

njegovih dužnika; o obavezi pisara da ih registrira u sudski registar; o unošenju sadržaja isprave u registar koja govori o ovlaštenjima; o odgovornosti pisara zbog propusta registracije; o pravima vjerovnika koja stekne ovlaštenjem nad nepokretnom imovinom dužnika i druge propise. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 721-726, izuzev §§ 595 QMA, koji je preko QM preuzet iz izvornika FCC §§ 2123. Svi ostali paragrafi se nalaze samo u osnovi QMM.¹¹⁶

Odjeljak četvrti: *O privilegiranim dugovima* (Fī al-imtiyāz, §§ 601-604) sadrži propise koji govore o prioritetima kod podmirenja dugova. Na prvom mjestu su troškovi suda, potrebni za čuvanje imovine i njenu prodaju; iznosi po osnovu korištenja državne imovine ili taksi; iznosi zasluženi po osnovu službe; iznosi zasluženi po osnovu korištenja poljoprivrenog alata na zemljištu; najamnina za iznajmljivanje nepokretnosti i tako redom. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 727-730, koje su, izuzev §§ 730, preuzete iz izvornika FCC §§ 2098-2103.¹¹⁷

Odjeljak peti: *O pravu na zadržavanje stvari* (Fī haqq ḥabs al-ašyā', §§ 605) sadrži propis koji govori o pravu zadržavanja stvari i to: vjerovniku koji ima pravo povlaštenog duga; osobi koja je proizvela poboljšanje stvari za podmirenje troškova koje je imala. Odredba je preuzeta iz osnove QMM §§ 731.¹¹⁸

U drugom poglavlju: *O utvrđivanju stvarnih prava* (Fī itbāt al-ḥuqūq al-‘ayniyya, §§ 606-621) govori se o utvrđivanju vlasništva i stvarnih prava, proisteklih iz ugovora; potvrđuje se pravo vlasništva nad pokretnostima, ako su stečena na valjan način; o tome da se posjedovanje pokretne stvari smatra dovoljnim opravdanjem da se čovjek pozove na pravo vlasništva nad njim, osim ako se ne dokaže drukčije; o tome da se prava, proistekla iz ugovora ili stvarnih prava pogodnih za zalog, upotrebu, služnost ili stanovanje, utvrđuju upisom u sudski registar; o tome da, ukoliko nisu registrirana, smatrat će se nepostojećim i o drugom propisima. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 733-748, dio ih je originalan, dok je jedan dio preuzet iz izvornika FCC, izmjenom zakona iz 1855. godine, i §§ 2106.¹¹⁹

Treće poglavlje: *O registrima* (Fī dafātīr al-tasḡīl, §§ 622-641) sadrži propise koji govore o registru: o tome kako izgleda knjiga registra; što treba da sadrži registar; što se upisuje u registar; o upisu isprava i presuda u registar; o obavezama pisara registra; o odgovornosti za propuste pisara u registru i druge propise. Odredbe su preuzete iz osnove QMM §§ 750-775, putem pre-

116 Isto, str. 87-88.

117 Isto, str. 89.

118 Isto, str. 90.

119 Isto, str. 90-91.

vođenja i sažimanja više odredbi u jednu. Za formulaciju odredbi poslužio je za uzor izvornik FCC. U ovom poglavlju izvršene su izmjene zakona QMA 1922. godine. Donesen je novi zakon koji se sastojao od 17 paragrafa, pod imenom: *Qānūn li ta 'dīl nuṣūṣ al-qānūn al-madanī li al-mahākīm al-ahliyya fīmā yata 'allaq bi al-tasgīl*. U 16. paragrafu ovog zakona nabrojani su paragrafi koji su stavljani van snage i to: 47, 52, 550, 606 i 609, te paragrafi 611-613 i 615-619 QMA.¹²⁰

Iz prikaza QMA jasno se vidi da je ovaj zakonik bio vjerna kopija QMM-a, donesenog 1875. godine za potrebe mješovitih sudova u Egiptu. Razlika među njima je zanemarljiva, tek u nekoliko odredbi, a nastala je kao proizvod direktne recepcije QMA iz FCC-a, bez posredovanja QMM-a, ili putem kasnijih izmjena i dopuna, kao što je to bio slučaj sa zakonom *Qānūn al-shuf'ah* 1901. godine. QMA u potpunosti slijedi pravnu doktrinu prirodnog prava na kojoj je utemeljen FCC. Pažljivom analizom zakonika može se primijetiti da su u njega ugrađeni principi slobode ugovaranja, obaveznosti ispunjenja preuzetih obaveza, neprikosnovenosti prava privatnog vlasništva, slobode nasljeđivanja, kamata, kvaziugovornih odnosa, ugovora u korist trećih lica i dr. Sistematizacija građe vršena je prema QMM-u i potpuno je ista. Grješke koje je počinila redakcija kod pripreme QMM-a nisu ispravljene kod QMA. Aḥmad al-Sanhūrī smatra da je zakonodavac u prvoj knjizi pomiješao imovinsko i stvarno pravo. Zatim je materiju, posvećenu obligacijama, podijelio u dvije knjige. U prvoj govori o ugovorima općenito, a druga se odnosi na partikularne oblike ugovora. U četvrtoj knjizi su pomiješane stvarne garancije i stvarno pravo sa spominjanjem određenih odredbi, koje se tiču registra imovine. Također, kako ističe Aḥmad al-Sanhūrī, propušteno je da se uključi uvodno poglavlje, kojim bi se naznačile opće teorije na kojima počiva Zakonik.¹²¹ Imajući u vidu način nastanka QMM-a, usaglašavanje teksta i sadržaja sa stranim silama, znanstvene mogućnosti glavnog redaktora Manouria, način na koji je radila redakcija QMM-a, a samim time i QMA, dobiveni tekst liči na kompilaciju pravnih tekstova, sistematiziranih u zakonik za potrebe civilnog prava u Egiptu. Na nejasnoće, kontradiktornosti, grješke i nedostatke u ovom zakoniku ukazao je Aḥmad al-Sanhūrī u svom radu, u kome iznosi argumente za reviziju QMA, pod nazivom: *Wuḡūb murāḡ'a al-qānūn al-madanī al-miṣrī*.¹²²

120 Muḥammad Ḥasan al-Farīq, *Qānūn al-Madanī al-Ahlī: ma'a al-Iṣāra ilā al-Qawānīn al-Ahliyya wa al-Muḥtaliḡa wa al-Faransiyya*, str. 191-198.

121 Aḥmad al-Sanhūrī, „Wuḡūb Murāḡ'a al-Qānūn al-Madanī al-Miṣrī“, u: Muḥammad 'Imāra, *Islāmiyyāt al-Sanhūrī bāṣā* (Cairo: Dār al-Salām, 2010), tom I, str. 408.

122 Vidi o tome podrobnije u: Muḥammad 'Imāra, *Islāmiyyāt al-Sanhūrī bāṣā*, tom I, str. 400-407.

Međutim, pored nedostataka na koje je ukazao Aḥmad al-Sanhūrī-pāšā, QMA je imao i određenih prednosti u odnosu na FCC, na što je ukazao Frederick Parker Walton u svom djelu: *The Egyptian law and Obligations*. Postignuta je racionalizacija teksta, kao i bolja rješenja, zahvaljujući prihvatanju odredbi šeriatskog prava. Metodologija, korištena u izradi osnove QMM-a, zasnivala se na metodama selekcije, prevođenja i sažimanja tekstova, svejedno da li je materijal recipiran iz FCC-a ili šeriatskog prava. U mnogim slučajevima metoda sažimanja teksta u odnosu na izvornik FCC-a bila je uspješna, kao što je to slučaj na primjeru §§ 149 QMM i §§ 95 QMA, u kojima su sažeta četiri paragrafa FCC §§ 1126-1129 u jedan.¹²³ Metodologija kreiranja QMM-a ponovljena je i u izradi QMA, bez inovacija.

5. Qānūn al-madanī al-ahlī: izvori, jezik, stil i nomotehnika izrade

Redakcija za izradu QMA iza sebe nije ostavila nikakve pripremljene radove iz kojih bismo mogli zaključiti kojim se izvorima koristila u izradi zakonika. Ostaje nam mogućnost da putem analize teksta dođemo do zaključka koji bi to izvori mogli biti. Bez ikakve sumnje, QMA je nastao prevođenjem teksta QMM-a, kojeg je egipatska vlada donijela 1875. godine za potrebe mješovitih sudova u Egiptu. Poznato je da je QMM nastao recepcijom velikog dijela odredbi iz FCC-a, koje su putem QMM-a dospjele i u QMA. Između QMM-a i QMA postoje neznatne razlike, tako da su mnogi autori, koji su analizirali ova dva zakonika, isticali da se radi o vjernoj kopiji QMA u odnosu na osnovu QMM-a. Razlike postoje u nekoliko odredbi o trampu (§§ 356-360), koje su direktno preuzete iz FCC-a, a koje se ne nalaze u QMM-u, kao i neke odredbe šeriatskog prava koje ne sadrži QMM, kao što je odredba koja zahtijeva saglasnost dužnika kod prijenosa duga s vjerovnika na treće lice.

5. 1. Izvori Egipatskog nacionalnog zakonika

Uzimajući u obzir način na koji je sačinjen QMA, možemo zaključiti da su njegovi izvori Francuski građanski zakonik (FCC), šeriatsko pravo i običajno pravo Egipta. Od 641 paragrafa QMA, njih 166 za svoju osnovu imaju šeriatsko pravo ili običajno pravo Egipta. Šeriatsko pravo poslužilo je komisiji u izradi teksta QMM-a, koji je korišten kao osnova za QMA na dva načina: kao cjelovit izvor za pojedine odjeljke, kao što je to slučaj s propisima o pravu prječe kupnje (al-shuf'ah), ili kao izvor za pojedine odredbe, rasute po različitim mjestima u poglavljima zakonika.

123 Frederick Parker Walton, *The Egyptian law of Obligations* (London: Stevens and Sons, Limited, Law Publishers, 1920), vol. I, str. 66.

Prema tvrdnji Aḥmada al-Sanhūrīja, komisija nije imala nikakav plan za korištenje šeriatskog prava kao izvora za koncipiranje pravnih odredbi, već se radilo o nasumičnom odabiru onih odredbi šeriatskog prava koje se nisu mogle zaobići, zbog običaja u zemlji. Posigurno, ima osnove i za ovakvo gledanje na ovo pitanje, međutim, skloniji smo tvrdnji da je kod komisije i njenih glavnih kodifikatora preovladala svijest da nije moguće u potpunosti transplantirati zakon jedne zemlje, u potpuno drugačije društvene i ekonomske prilike, bez uvažavanja minimuma specifičnosti zemlje primaoca i njenog pravnog sistema koji je na snazi.

Ostaje otvoreno pitanje iz kojih izvora su preuzete odredbe šeriatskog prava. Poredeći odredbe koje su proizašle iz šeriatskog prava, zaključujemo da se radi o odredbama preuzetim iz hanefijskog mezheba. Postoji velika sličnost s jezičkim konstrukcijama, koje se nalaze u djelu *Fatāwā al-hindiyya*, koje je najvjerojatnije poslužilo kao izvor za definiranje odredbi u QMM-u, a kasnije iz njega u QMA.¹²⁴ Aḥmad al-Sanhūrī navodi kao mogućnost da se komisija koristila osmanlijskom *Mağalla al-aḥkām al-‘adliyya*, čije je izlaženje bilo u toku i koja je postepeno izdavana u periodu 1869-1876. Čitajući tekst *Mağalle* da se primijetiti da ne postoji sličnost u formulaciji. Odredbe koje se nalaze u QMA su mnogo konciznije i apstraktnije nego što je to slučaj s tekстом *Mağalle*. Najveću sličnost primjećujemo s djelom *Muršid al-ḥayrān* Muḥammada Qadrī-pāše. Iako je teško ovo djelo dovesti u direktnu vezu s QMA ili sa QMM-om, lahko je to učiniti s autorom *Muršid al-ḥayrāna* Muḥammadom Qadrī-pāšom. Kod izrade i jednog i drugog zakonika on je bio uključen, možda čak kao ključni čovjek, uz muftiju ministarstva pravde Al-Baḥrāwīja. Kod izrade QMM-a radio je kao glavni prevodilac u ministarstvu Nūbār-pāše i savjetnik pri mješovitim sudovima, a prilikom izrade QMA nalazio se na čelu ministarstva pravde u vladi Sharīf-pāše.¹²⁵

Najveći broj odredbi preuzetih iz šeriatskog prava odnose se na: prava služnosti (§§ 30, 35, 37 i 38, stav 1), propise o dosjeloosti i zastari (§§ 76-87 i 204-213), propise o mahanama kod kupoprodaje (§§ 316-319, 322 i 325-326), propise o prijenosu prava uz saglasnost dužnika (§§ 349). Među propisima o zakupu, veliki broj odredbi je preuzet iz šeriatskog prava (§§ 393-400). Ovo su samo neki primjeri u kojima je šeriatsko pravo poslužilo kao osnova za normiranje odredbi egipatskih zakonika QMM i QMA.¹²⁶

124 Vidi: Kitāb al-Buyū‘ kod: Al-‘Allāma al-Šayḥ Nizām, Al-Fatāwā al-Hindiyya (Beirut. Dar al-Kutub al-‘Ilmiyya, 2000), tom IV.

125 Vidi kod: Muḥammad ‘Imāra, *Islamiyyāt Al-Sanhūrī Bāšā*, str.481., Takoder: Husein Kavazović, *Dvije kodifikacije šeriatskog porodičnog prava* (Sarajevo: El-Kalem, 2012), str. 79.

126 Muḥammad ‘Imāra, *Islamiyyāt Al-Sanhūrī Bāšā*, str.82., Frederick Parker Walton, *The Egyptian law of Obligation* (London:Stevens and Sons, Limited, Law Publiser, 1920), str. 521-522.

Pored šeriatskog prava, kao osnova za normiranje poslužili su i specijalni zakoni (*Qānūn al-šuf'a*, *Qānūn al-tašgīl*) i dekreti, kojima su kasnije vršene izmjene i dopune QMA. Uz to, i u samom zakonu je zabilježeno pozivanje na statute, koji služe kao izvor prava, što se vidi iz §§ 7 i 18, u kojima se ukazuje na odredbe statuta iz 1868. godine.

5. 2. Jezik Egipatskog nacionalnog zakonika

Pored izvora prava, i pitanje jezika, kojim su izražene pravne odredbe nameće se kao posebna tema. S obzirom na to da se radilo o prijevodu teksta zakonika koji je napisan na francuskom jeziku, a potom preveden na arapski jezik, otvara se pitanje da li su značenja pojmova i frazeologija uspješno preneseni iz FCC-a, s francuskog jezika, u arapski jezik. Svakako treba znati da je FCC već bio preveden na arapski jezik od strane Rifā'ah al-Taḥṭāwija, u čemu je učestvovao i Muḥammad Qadrī-pāšā. Vjerovatno je taj prijevod poslužio i redakciji, koja je radila na QMA, kao osnova prema kojoj su prevodene određene odredbe s francuskog jezika, a koje su bile recipirane u QMM. Prijevod na arapski jezik, kako navodi Aḥmad al-Sanhūrī, ima mnogo grešaka, nepreciznosti, izostavljanja i dodavanja, tako da se pravnici često moraju vraćati na izvornik na francuskom jeziku, kako bi otkrili pravo značenje.¹²⁷

Analizom teksta može se ustanoviti da se u zakoniku koriste deskriptivni, preskriptivni i definirajući iskazi, putem kojih su izraženi pravni propisi, koji se odnose na adresata. Česta upotreba pomoćnog glagola *biti* (كان) i glagola *nalaziti se* (وقع), te odnosne zamjenice (من له و من) omogućavaju da se pomoću deskripcije izraze pravno relevantne činjenice. Na drugoj strani, imamo upotrebu preskriptivnog izraza putem glagola (وجب) *obavezivati*, u smislu traženja ispunjenja činidbe, ili glagola (اجاز) *dozvoljavati*, u smislu odredbe koja preporučuje, ili njegove negativne forme (لا يجوز) kojom se traži da se od nečega sustegne. Glagoli su korišteni u aktivu prezenta, tako da su tekst činili aktuelnim u vrijeme njegove primjene. U određenoj mjeri su prisutne i definirajuće norme, kojima se ne ostavlja mogućnost izbora adresatu prilikom postupanja. Kao primjer možemo navesti određivanje roka zastare duga ili dosjelnosti nad nepokretnostima. Kada je u pitanju sintaksa, primjećujemo često korištenje pogodbene rečenice, upotrebom riječice *ada* (إذا) ili *kada* (فإذا) *ako* ili *kada*, kojom se daju ovlaštenja ili dopuštenja. Prijedlogom *على* na početku odredbe se izražava obaveza, dok se prijedlogom *ل* utvrđuje određeno pravo. Upotrebom odnosne zamjenice *من* ili *كل* postiže se općenitost značenja odredbe, kao i upotrebom imenske rečenice.

Primijetno je da se pokušava uspostaviti nova pravna frazeologija, zasnovana na FCC-u, traženjem adekvatnog izraza u arapskom jeziku. Tako, napri-

127 Vidi o tome više u: Muḥammad 'Imārah, *Islamiyyāt Al-Sanhūrī Bāšā*, tom I, str. 408-417.

mjer, izraz *obligation* se prevodi riječju التعهد mada to nije adekvatan izraz, već الالتزام koji je jednom ispravno upotrijebljen u četvrtom poglavlju druge knjige. Također, nalazimo upotrebu izraza الاهلية الشرعية للتعامل kao pravna sposobnost ili الاهلية الشرعية للتصرف poslovna sposobnost ili حقوق العينية stvarna prava itd. Primijetno je da upotrijebljena frazeologija još uvijek ne izražava precizno značenje, što govori da je ona bila u fazi nastajanja i prilagođavanja novim pravnim teorijama. Ipak, valja primijetiti da je veći njen dio iz islamske pravne nauke fiqha, što je razumljivo, jer se to pravo i dalje smatralo pravom zemlje.

5.3. Stil i tehnika izrade Egipatskog nacionalnog zakonika

Egipatski nacionalni zakonik usvojio je francuski stil (*le style française*), po kojem je napisan FCC. Pravni principi, opće i pojedinačne norme su sistematski raspoređene u knjige, poglavlja, odjeljke i paragrafe. Uz sve manjkavosti, u zakoniku je postignut visok stepen generalizacije i apstrakcije u pravnim odredbama. Kazuistika je u potpunosti izbjegnuta, kao i ponavljanja. Napisan je razumljivim arapskim jezikom, uz opasku da postoje i izrazi koji nisu arapskog porijekla, kao i grješke koje su odraz nespretnog i pogrešnog prevođenja osnove QMM-a u jednom dijelu odredbi. Uočljivo je da su odredbe koje su utemeljene u šeriatskom pravu, u poređenju s onima iz FCC-a, konciznije i preciznije. Tekst je lahko čitljiv i shvatljiv, ne samo pravicima već i običnim ljudima, što i jeste cilj kodifikacije.

Egipatski nacionalni građanski zakonik je napisan uz poštivanje pravila nomotehnike koja su tada važila. Počinje preambulom, koja se sastoji od dva člana, a u kojoj je sadržana odluka o nazivu, proglašenju i teritorijalnom važenju građanskog zakonika, te zaduženje ministarstvu pravde da odluku provede u djelo. Iza preambule slijedi glavni dio, koji sadrži odredbe kojima se postižu strateški ciljevi zakonika. Zakonik sadrži opća načela, prava i obaveze, te propise o građanskoj odgovornosti za neispunjavanje obaveza i narušavanje prava. Podijeljen je u četiri knjige. Svaka od njih ima naziv, stavljen u zagradu, kojim se određuje cjelina koja će biti uređena. Knjige su podijeljene na poglavlja koja također nose naslove, odvojene zagradom, kojima se поближе određuje područje koje se želi uređiti. Poglavlja su podijeljena na odjeljke koji imaju podnaslove, također odvojene zagradom, a oni uže određuju materiju koja će se uređivati. I, na kraju, odjeljci su podijeljeni na paragrafe, koji počinju brojem odvojenim crticom iza kojih slijedi tekst odredbe. Paragraf obuhvata jednu ili više misli koje su zaokružene u jednu logičnu cjelinu. Paragrafom se mogu uređivati svi aspekti jednog pitanja: tako nalazimo da odjeljak sačinjavaju samo jedan ili dva paragrafa, a česta je pojava i uvodnog paragrafa na početku poglavlja, koji stoji sam. Paragrafi su

često podijeljeni na stavove i tačke, kada se navode uslovi, zahtjevi ili nabravanju obaveze i drugi elementi u okviru istog pravila.¹²⁸ Generalno, paragrafi zakonika su kratki i izražavaju zaokruženu misao. Jezik je jasan i dosljedan, a pozivanje na druge zakone je svedeno na minimum, uz navođenje imena zakona i godine izdanja.¹²⁹ Citiranja paragrafa istog zakona nisu zabilježena, niti se primjećuje upotreba skraćenica.

Opći je dojam da je QMA iz 1883. godine donesen iz političkih razloga da bi se preduprijedilo britansko uplitanje u pravni sistem Egipta i na taj način sačuvala njegova nezavisnost. Zakonik je hibridnog karaktera, nastao recepcijom odredbi FCC-a i odredbi šeriatskog prava, te običajnog prava Egipta, koje su već bile recipirane u mješovitom građanskom zakoniku (QMM). Karakterističan je i po tome što je prvo izrađen na francuskom jeziku, a potom preveden na arapski jezik, što znači da je imao osnovnu i zvaničnu verziju, koje su se međusobno razlikovale, zbog propusta u prevođenju. Stil i nomotehnika izrade su preuzeti iz FCC-a, tako da je napušten tradicionalni stil i nomotehnika fiqskih zbornika. Zakonik je obradio materiju stvarnog i obligacionog prava, dok je izostala obrada odredbi ličnog statusa, koje su i dalje bile u nadležnosti šeriatskog prava.

Pored političke pozadine, postojala je i unutrašnja potreba da se ujednači pravni sistem u zemlji, koji je do tada bio rascjepkan na više podsistema, kao što su: šeriatsko pravo, konzularno pravo i mješoviti pravni sistem u primjeni od 1875. godine. Zakonik se uglavnom oslanjao na FCC, usvajajući njegovu pravnu doktrinu i formu, a s njim i sve njegove dobre i loše strane. Zbog nepostojanja plana i prethodno definiranih ciljeva kodifikacije, zakonodavac je propustio priliku da iskoristi prednosti domaćeg prava, koje je imalo naprednija rješenja za određeni broj pravnih pitanja. Iako QMA nije u potpunosti isključio šeriatsko pravo, on mu je suzio prostor, a pravnu nauku usmjerio ka izučavanju evropskih pravnih sistema i njihovih pravnih teorija. Ozbiljnu kritiku ovog zakonika ponudio je Aḥmad al-Sanhūrī u svojim radovima. Egipat je zamijenio QMA donošenjem novog građanskog zakonika 1949. godine, koji je ostao na snazi sve do danas.

Introduction of Secular Civil Code into Egypt: National Civil Code (Qānūn al-Madānī al-Aḥlī) of 1883.

Abstract:

Modern history of Muslim countries may be traced as of beginning of 19th century. The changes that occurred at that time originated from various

128 Pogledaj §§ 5 i 9 QMA i dalje.

129 Vidi §§ 18 QMA.

sources and are directly caused by intrusion of Napoleon Bonaparte into Egypt. The need for resistance to an ongoing invasion forced the government to accept the reform of the military in the first place although it shall later be revealed that there are weaknesses of the whole system that governed the state. In order to make the military reform successful, changes had to be made to the economic system of the country, industrialization, banking system, public works. All of that required changes to the legal system and adaptation to new conditions and new institutions. Ultimately, it led to a conclusion that the state must be given a new role in management of businesses in order to protect society and preserve independence. Egypt, like other countries as well, initiated reforms that had an effect on legal system and codification of civil law. The purpose of this work is to discuss causes and results of the reform conducted by the Egyptian government during the 19th century.

Key words: legal system reform in Egypt, reception of French laws, Egyptian Mixed Civil Code of 1875, Egyptian National Civil Code of 1883.